

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΑΡΟΤΣΗΣ

Ο ΠΡΟΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ

Ἀφορμὴν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἔδωσαν τὰ ἐν ἐπιμέτρῳ δημοσιευόμενα ἔγγραφα τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἰσρακλείου, τὰ ὁποῖα σχετίζονται, ὡς θὰ ἀποδειχθῇ, μετὸν προδότην τοῦ Μεγάλου Καστροῦ Ἀνδρέαν Μπαρότσην. Ἐπειδὴ τὰ γεγονότα τὰ σχετιζόμενα γενικώτερον μετὰς προδοσίας, αἱ ὁποῖαι συνέβησαν κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μ. Καστροῦ, καὶ εἰδικώτερον μετὰ τὴν προδοσίαν Μπαρότση παραμένουν ἐν πολλοῖς ἄγνωστα, ἐνόμισα χρήσιμον νὰ συγκεντρώσω τὰ σχετικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εὗρισκονται κατεσπαρμένα εἰς πηγὰς καὶ βοηθήματα, καὶ νὰ τὰ συμπληρώσω διὰ τῶν νέων στοιχείων, τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα κατωτέρω ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Η.

Βεβαίως μόνῃ ἡ προδοσία τοῦ Μπαρότση καὶ τῶν ἄλλων δευτερευόντων προδοτῶν δὲν ἐπέφερε τὴν πτῶσιν τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου, ὑπῆρξεν ὅμως ἀναμφισβητήτως οὐσιαστικὸς συντελεστὴς ταύτης: ἐπετίχινε τὴν ἄλωσιν, κατευθύνουσα τὴν ἐχθρικήν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν εὐπαθεστέρων σημείων τῆς ὀχυρωματικῆς ζώνης.

Διὰ τῆς παρούσης μελέτης δὲν ἐξαντλεῖται, φυσικὰ, τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα, τίθεται ὅμως, νομίζομεν, μία βάσις διευκολύνουσα συστηματικώτεραν ἔρευναν. Ὁ μόνος εἰδικῶς μέχρι τοῦδε περὶ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχοληθεὶς εἶναι ὁ Ἑνετὸς Dr Giuseppe Pavanello. Τὴν ἐργασίαν τούτου ἐχρησιμοποίησα ἐντατικώτερον ὥς ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαν, ἐπειδὴ πολλὰ στοιχεῖα ταύτης ἀντλοῦνται ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν μυστικῶν ἐγγράφων τῆς ἑνετικῆς Δημοκρατίας.

ΠΗΓΑΙ

Μαρίνου Ζάνε Μπουνιαλῆ, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος, ἔκδ. Ἀγαθ. Ξηρουχάκη, Τεργέστη 1908, (= Μπουνιαλῆς)· ὁ Μπουνιαλῆς ἀποτελεῖ ἀξιόλογον πηγὴν ἱστορικῶν πληροφοριῶν, αἱ ὁποῖαι, καθ' ἃ διεπίστωσα, συμφωνοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον μετὰ τὰ στοιχεῖα τὰ παρεχόμενα ἐξ ἄλλων πηγῶν.

Andrea Valiero, Storia della guerra di Candia, Trieste 1859, (= Valiero).

François Savinien d'Alquie, Les memoires du voyage de Monsieur le Marquis de Ville au Levant, ou l'Histoire curieuse du Siège de Candie, le tout tiré des Memoires de F. B. Rostagne . . . , Amsterdam MDCLXXI, (= Marquis de Ville).

Τὸ 3ον μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων, τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ 2ου μέρους ἔχει χωριστὴν ἀρίθμησην σελίδων, ἀποτελεῖ ἡ «Suite de l' Histoire du Siège de Candie...», (= Marquis de Ville, III Part).

Piri Paşa Zade Husein Fahri Bey, Ἡμερολόγιον τῆς πολιορκίας τῶν Χανίων, (= Piri Paşa)· τὸ Ἡμερολόγιον τοῦτο ἀναφερόμενον καὶ ἴσως χρησιμοποιηθὲν ὑπὸ Hammer (πβλ. III, 273), εὔρον δημοσιευμένον εἰς γενικωτέραν περὶ Κρήτης τουρκικὴν ἔκδοσιν¹. Περιλαμβάνει ἐκτὸς τοῦ Ἡμερολογίου καὶ ἄλλας πολυτίμους εἰδήσεις ἡντλημένας ἐκ τουρκικῶν συγγραμμάτων τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου πηγῶν.

Αἱ παρὰ Pavanello (ιδὲ κατωτέρω) δημοσιευόμεναι περικοπαὶ τῶν ἐκθέσεων τῶν Ἑνετῶν Βαίλων πρὸς τὴν Σύγκλητον (Senato) καὶ τῶν κρυπτογραφημένων δελτίων τῶν Ἐξεταστῶν (Inquisitori di Stato): Senato Costant.-Inquisit. di Stato, dispacci dai Balivi a Costant., 418, 419, 420.-Inquisit. di Stato, lettere ai Balivi ed Amb. in Cost., busta 419.

Τὰ ἐν ἐπιμέτρῳ δημοσιευόμενα ἔγγραφα τοῦ T.A.H.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Bigge, Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669, Berlin 1899, (= Bigge).

Zeller Werdmüller, Hans Rudolf Werdmüller, als Venetianischer Generallieutenant der Artillerie in der Levante, 1664-1667, Zürich 1900, «LXXXXV Neujahrsblatt d. Feuerwerker-Gesellschaft», (= Werdmüller).

Giuseppe Pavanello, Il tradimento nella caduta di Candia, «Ateneo Veneto» I, Fasc. 2, Venezia 1904².

J. von Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, Dritter Band, Pesth 1840, (= Hammer).

Le Comte Daru, Histoire de la Republique de Venise, Bruxelles 1840, VII σ. 36-102 (= Daru).

Γ. Ν. Χατζιδάκι, Διάξεις περὶ τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου, Ἀθῆναι 1910, (= Χατζιδάκις).

Ὅσαι ἥσσανος σπουδαιότητος πηγαὶ καὶ βοηθήματα ἐχρησιμοποιήθησαν, ἀναφέρονται εἰς τὰς ὑποσημειώσεις.

¹) Τὸ ἀντίτυπον, ὅπερ ἔχω ἀνὰ χεῖρας, εἶναι ἀτυχῶς ἄνευ ἐξωφύλλου καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἐλλιπὴς βιβλιογραφίαις.

²) Τῆς μελέτης ταύτης ἔλαβον γνώσιν ἐκ δακτυλογραφημένου ἀντιγράφου, ὅπερ μοὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ ἰταλοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Παλέρμου κ. Bruno Lavagnini, δι' ὃ αἱ εἰς ταύτην παραπομπαὶ μου δὲν ἀναφέρονται εἰς τὰς ἀντιστοίχους σελίδας τοῦ περιοδικοῦ.

* * *

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου ἀναφέρονται πολλαὶ περιπτώσεις προδοσιῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων. Εἰς ἓνα ἀγῶνα τόσης διαρκείας, διὰ τὸν ὅποιον ἡ μὲν Ἑνετία ἐχρησιμοποίησε μισθοφορικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στρατεύματα καὶ ξένας ἐνισχύσεις, ἡ δὲ Τουρκία τὸν δυσήνιον γενιτσαρικὸν στρατόν, ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναφανοῦν ἐκατέρωθεν προδοταί.

Ἰδιαιτέρως πυκναί, ὡς φαίνεται, ἦσαν αἱ ἀπὸ μέρους τῶν Ἑνετῶν προδοσίαι. Λιποταξίαι καὶ αὐτομολήσεις πρὸς τοὺς Τούρκους ἐσημειοῦντο καθ' ἐκάστην³. Ὁ Ἑνετὸς Gius. Pavanello, διὰ νὰ μειώσῃ προφανῶς τὴν διὰ τοῦτο εὐθύνην τῶν ὁμοεθνῶν του, ἐπιρρίπτει εἰς τὸν ἐγχώριον πληθυσμὸν τὴν εὐθύνην τῶν τόσων προδοσιῶν⁴, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ συγκεκριμένας περιπτώσεις. Βεβαίως δὲν θὰ ἦτο ἀνεξήγητος ἡ ὑπαρξὶς προδοτῶν μεταξὺ τοῦ ἐγχωρίου πληθυσμοῦ, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἀσκηθεῖσα καταπίεσις τόσων αἰῶνων ἐκ μέρους τῶν Ἑνετῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπιτυχίαι καὶ ἡ ἐκ τούτων διαπιστωθεῖσα ὑπεροχὴ τῶν Τούρκων, παράγοντες οἱ ὅποιοι ἦτο φυσικὸν νὰ ἀσκήσουν ὄχι μικρὰν ψυχολογικὴν ἐπίδρασιν. Οὐχ ἦττον οὐδεμία σχεδὸν περίπτωσις οἰκειοθελοῦς συνεργασίας τῶν Ἑλλήνων τῆς Κρήτης μετὰ τῶν Τούρκων ἀναφέρεται. Ἡρεύνουσα ἐπιμελῶς τὰ ἔγγραφα τοῦ Τ. Α. Η. τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν περίοδον 1645 - 1669 καὶ μίαν μόνον ἀνεῦρον περίπτωσιν αὐτομολίας Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Τούρκους: τὴν τοῦ Ἀ ν δ ρ έ ο υ Μ η λ ι ώ τ η καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Φραγκιᾶ⁵.

Ἡ στάσις αὕτη τοῦ γηγενοῦς χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ καθωρίζετο ἀπὸ τὰς ἀθλίας συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει οὗτος. Ἡ θρησκευτικὴ ὁμοδοξία πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ ὁ καταφανὴς κίνδυνος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἐπερχομένου Ἰσλαμισμοῦ ὥθει μᾶλλον τοὺς Κρητὰς εἰς τὸ νὰ βοηθήσουν ἐνεργῶς τοὺς ἀμυνομένους δυνάστας των — καὶ οὕτω θὰ ἔπραττον, ἐὰν ἐπίστευον ὅτι ὑπῆρχε πιθανότης ἐπιτυ-

³) Bigge, 203. Charles Gérin, Le Pape Clément IX et l'expédition des Français à Candie en 1669, «Revue des Questions Historiques», Janvier 1879 Paris, σ. 10 τοῦ extrait.

⁴) «Candia era stata per quasi tutt' interi i primi due secoli della dominazione veneziana una terra di ribelli, un semenzaio di traditori: ora essa risorgeva tale; giustamente del resto, perchè i patrici "non pastori ma lupi", la tiranneggiavano senza pietà e senza buon senso».

⁵) Τ.Α.Η. κωδ. 1 (1657), σ. 49. Περὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος ὁλόου τοῦ Ἀνδρέου Μηλιώτη (πβλ. Ψιλάκι, Γ', σ. 61) μετὰ τὴν φυγὴν του εἰς τοὺς Τούρκους σώζονται ἀρχετὰ ἔγγραφα εἰς τὸ Τ.Α.Η., μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἀσχοληθῶ ἄλλοτε

χίας. Βραδύτερον, όταν ὁ παρατεταμένος ἀγὼν τοῦ Χάνδακος κατέστη ἀμφίβολος τὴν ἔκβασιν, δὲν ἐτόλμων νὰ μετίσχουν ἐνεργῶς, διότι ἐν περιπτώσει μὲν ἐπιτυχίας τῶν Ἑνετῶν θὰ ἐθεωροῦντο ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀποσπάται, ἐπειδὴ δὲν ἐτίχθησαν ἐξ ἀρχῆς μετ' αὐτῶν — ὁ λαὸς τῶν καταληφθεῖσων περιοχῶν εἶχεν ἤδη δεχθῇ τὴν τουρκικὴν ὑποτελείαν —, ἐν περιπτώσει δὲ ἀποτυχίας θὰ ἐξετίθεντο ἀπέναντι τῶν Τούρκων⁶. Οὕτω εὐρισκόμενοι μεταξὺ σιφύρας καὶ ἀκμονος ἐτήρησαν μᾶλλον ἐφεκτικὴν στάσιν.

Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἀναφέρονται παραδείγματα Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι μετ' αὐτοθυσίας ἠθέλησαν νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἑνετοὺς⁷. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἐτῶν τῆς τουρκικῆς ἀποβίσεως ἀναφαίνονται μικραὶ ὁμάδες Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιδοθέντες εἰς τὸν κλέφτικον βίον ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν χαϊνιδίων, ὡς πιστοποιοῦν ἐγγραφα τοῦ Τ.Α.Η.⁸

Γενικῶς κατὰ τὸν Κρητικὸν Πόλεμον αἱ σπουδαιότεραι προδοσίαι, προήρχοντο ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς μισθοφόρους των. Αἰτία τῆς προδοτικῆς ταύτης μεταξὺ τῶν Ἑνετῶν κινήσεως ἦτο, καθὼς ὁμολογεῖ ὁ ὁμοεθνὴς των Pavanello, ὁ φθόνος καὶ ἡ περιφρόνησις ἀλλήλων — «*γελοία κληρονομία τῶν ἀνθρώπων τῆς τηβέρνου*». Τὸ κακὸν ἐκορυφώθη κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος. Οἱ Γερμανοὶ ἐπίκουροι δὲν ἤθελον νὰ συμπολεμοῦν μετὰ τῶν Σλαβόνων μισθοφόρων ἐπὶ τοῦ ἰδίου προμαχώνος, οὔτε καὶ οἱ Ἕλληνες μετὰ τῶν Ἰταλῶν, διαπληκτισμοὶ δὲ καὶ αἱματηραὶ συγκρούσεις συνέβαινον καθ' ἑκάστην μεταξὺ τῶν ἀλληλομισουμένων συναγωνιστῶν. Οἱ Μάλτέζοι δὲν ἠνείχοντο τοὺς Ἑνετοὺς, οὔτε οἱ Ἰσπανοὶ τοὺς Γάλλους. Δι' ἀνάξια λόγου ζητήματα ἐθιμοτυπίας ἐλησμονεῖτο τὸ καθῆκον⁹.

Ἀναφερόμεν παραδειγματικῶς τὰς κάτωθι προδοσίας ἐκ τῶν γενομένων ἐκτὸς τοῦ Μ. Κάστρου. Τὸ 1646 ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς παρὰ τὸ χωρίον Στέρνες Ἀκρωτηρίου ὀχυρᾶς Μονῆς¹⁰ ἠῤτομόλησε μετὰ τῶν ἀνδρῶν του πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ σχέδια τῶν Κρητικῶν φρουρῶν¹¹. Ὁ ἐνετὸς Καπετάνιος τοῦ χωρίου Κουρινάλη¹² ἠσπᾶσθη τὸν ἰσλαμισμόν καὶ μετέδωκε πολυτίμους πληροφορο-

⁶) Marquis de Ville, 155· Valiero I, 72· Daru, 42, 51. Ἴδὲ καὶ «Χριστιανικὴ Κρήτη» Β', 229 ὑποσ. 1.

⁷) Μπουνιαλῆς, 505 στ. 8 κ.ἐξ. Marquis de Ville, 424, 445.

⁸) Κῶδ. 1, σ. 33, 120· κῶδ. 4, σ. 65 κ.ἀ.

⁹) Bigge, 203, 204.

¹⁰) Piri Paşa, 274· Hammer, 285.

¹¹) Valiero I, 74· Piri Paşa, 275. Οὗτος διέσωσε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀλλανδοῦ αὐτομόλου συνταγματάρχου Boyer. Ἰβλ. Hammer, 286.

ρίας περὶ τῆς φρουρᾶς τῆς Σούδας¹³. Τὸ 1647 Χειμαρριῶται μισθοφόροι τῆς Ἑνετίας εἰδοποίησαν τοὺς Τούρκους πολιορκητὰς τῆς Ρεθύμνης περὶ τῶν προθέσεων τῶν Ἑνετῶν¹⁴. Αὐτὸς ὁ λατῖνος Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Μπουνιαλῆ ὡς πρωτοστατήσας εἰς τὴν προδοσίαν¹⁵. Τὸ 1650 ἐπροδόθη ἡ ἐπιχειρήσεις τῶν Ἑνετῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Σητείας καὶ ἀποτέλεσμα τῆς προδοσίας ὑπῆρξεν ἡ πανωλεθρία τοῦ ἀποσταλέντος σώματος¹⁶. Καὶ δὲν ἀναφέρεται μὲν ῥητῶς ἡ ἐθνικότης τοῦ δράστου τῆς προδοσίας ταύτης, ἀρῇνεται ὁμῶς νὰ ὑπονοηθῇ, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ Ἑνετοῦ καὶ μάλιστα ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως¹⁷.

Ἡ προδοτικὴ δρᾶσις εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑνετῶν ἐνετάθη ἀπὸ τοῦ 1648, ὅτε ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Γαζῆ Χουσεῖν Πασῶν ἤρριψε τὴν πολιορκίαν τοῦ Μ. Κάστρου. Περὶ τῆς δράσεως ταύτης συνέλεξα τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα :

Τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας τὸ φρούριον διέτρεξε σοβαρώτατον κίνδυνον, διότι ὁ ἐντεταλμένος τὴν φρούρησην τοῦ προπυργίου τῆς Κορώνας ἐνετὸς ἀξιωματικὸς διηγκόλυνε τοὺς Τούρκους νὰ καταλάβουν, ἐκτὸς τῆς Κορώνας, καὶ τὸν προμαχῶνα τοῦ Martinengo¹⁸. Ἡ ἔντασις αὕτη τῆς προδοτικῆς κινήσεως δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸν Μπουνιαλῆ νὰ γράψῃ :

*Ὅλους νὰ τοὺς ἔξορίσετε κι' ἀπὸν τὴ χώρα νὰ ἔβγουν,
νὰ μὴ δὲ γράφουνσι γραφαῖς τοῦ Χοσαῖ τοῦ μάγον¹⁹.*

¹³) Τοῦ χ. Κουρνᾶς Ἀποκορώνου ;

¹⁴) Piri Paşa, 272.

¹⁵) Μπουνιαλῆς, 215 στ. 25-28.

¹⁶) Αὐτόθι 219 στ. 11-22, 222 στ. 17-20 καὶ 226 στ. 17-18.

¹⁷) Marquis de Ville, 29· Valiero I, 204· πβλ. Daru, 64, Bigge, 117.

¹⁸) Μπουνιαλῆς, 307 στ. 1-24· χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Μπ. στηλιτεύει τοὺς ἐκ τῆς ἀνωτέρας τάξεως προερχομένους προδότες :

*Λέτε, τί κάνουν οἱ κακοὶ ἀνθρώποι καὶ κομπόγνι,
καὶ μὲ τὰ ἄφρονες στέκονται καὶ τὴ καρδιά τὼς χώνουν.*

¹⁹) Μπουνιαλῆς, 273 στ. 25 κ.εξ., 274 στ. 7-14, Marquis de Ville, σ. 26· πβλ. καὶ Hammer, 297, Daru, 58. Τὸ προπύργιον τῆς Κορώνας—τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ σχήματος—διατηρεῖται καὶ σήμερον ἐν μέρει κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ Γεωπονικοῦ Κήπου. Εἰς τοὺς παλαιοὺς ἐνετικὸὺς χάρτας τοῦ Χάνδακος σημειοῦται ὡς Opera Corona di Santa Maria, ἢ ἀπλῶς Corona ἢ Santa Maria. Πβλ. καὶ Ε.Ε.Κ.Σ. Α', 220. Ὁ προμαχὼν Martinengo εἶναι ὁ ἀνωθεν τῆς σημερινῆς Πηγᾶ Ἰδίας, ἀκουόμενος παλαιότερον ὡς L'ioz - σε κ Τάμπια (= ὑψηλὸς προμαχῶν).

²⁰) Αὐτόθι, 303 στ. 23-24 (ἀκολουθῶ ἀκριβῶς ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω τὸ κείμενον τῆς ἐκδόσεως Ξηρουχάκη).

Τὰ στρατηγικά σχέδια τῆς ἐντὸς τοῦ Χάνδακος στρατιωτικῆς ἡγεσίας οὐχὶ ἀπαξ ἐπροδόθησαν. Ὅτε τὸ 1655 ἐγένετο σκέψις ἀνακαταλήψεως τῶν Χανίων, ἀπεκαλύφθησαν προδότηι τῶν προθέσεων τῶν Ἑνετῶν²⁰. Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς Ἑνετὸς ὀνόματι Locatello ἐπρόδιδε, φαίνεται, τὴν πατρίδα του — τοῦλάχιστον ἀπροκαλύπτως περὶ τούτου ὠρκίζετο — καὶ εἰς ἄλλος, Ἑβραῖος αὐτός, Gioseffo Jacutti, δὲν ἀπέκρυπτε τὰς μετὰ τῶν Τούρκων φιλικὰς σχέσεις του.

Ἡ ἄμυνα τῶν Ἑνετῶν τοῦ Χάνδακος ὑπεσκάπτετο ἔτι μᾶλλον ἐκ προδοσιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μάλιστα περὶ αὐτὴν τὴν ἔδραν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βαίλων²¹.

Ἡ τεχνικὴ κατάρτισις τῶν Τούρκων ἐβελτιοῦτο σημαντικῶς διὰ προδοτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐδίδασκον εἰς αὐτοὺς τὰς νέας μεθόδους τοῦ πολέμου καὶ ἐπρόδιδον τὰ στρατιωτικὰ μυστικά τῆς χώρας των²². Τὴν χρησιμοποίησιν, πρῶτην φορὰν εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος, «παρὰλλήλων» (τάφρων προσπελάσεως) ἐδιδάχθησαν οἱ Τούρκοι ὑπὸ ἐνετοῦ μηχανικοῦ μισοῦντος τὴν πατρίδα του²³. Τουρκικὰ χυτήρια τηλεβόλων διηρτηίνοντο ὑπὸ ξένων²⁴. Τὸ βεληνεκὲς τῶν τουρκικῶν τηλεβόλων ἐβελτιοῦτο κατὰ τὰς ὑποδείξεις αὐτομόλων εἰδικῶν, οὕτως ὥστε ἐπλήττετο πλέον καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον τῆς πόλεως²⁵. Στρατιωτικὰ μυστικὰ τεχνικῆς ἢ στρατηγικῆς φύσεως ἐγίνοντο γνωστὰ εἰς τοὺς πολιορκοῦντας μὲ διαφόρους τρόπους. Ἀναφέρεται ἡ περιπτώσις τοῦ Γάλλου

²⁰) Pavanello, ὅστις μᾶς πληροφορεῖ καὶ περὶ τῶν ἀκολουθῶν δύο περιπτώσεων.

²¹) Ὁ Pavanello μᾶς πληροφορεῖ, ἀντλῶν ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν Βαίλων πρὸς τοὺς Ἑξεταστάς, ὅτι κάποιος Gobato, ἱατρὸς τοῦ Ἀγγλοῦ Πρεσβευτοῦ καὶ μάλιστα ἐπιτετραμμένος τῆς Γαλινοτάτης ἐπὶ τινα χρόνον, καὶ εἰς ἐκ τῶν μεγαλεμπόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνόματι Jesurum ὑπενόμουν συστηματικῶς τὰ συμφέροντα τῆς Ἑνετίας.

²²) Δὲν ὑπῆρξε βεβαίως μοναδικὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Pavanello ἀναφερομένη περίπτωση εἰδικοῦ ἐμπειροτέχνου, τοῦ ἐξ Ἰστρίας ἐν ἔτει 1657 αὐτομολήσαντος πρὸς τοὺς Τούρκους ναυπηγοῦ, ὅστις προετίμησε νὰ θέσῃ τὴν εἰδικότητά του εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ.

²³) Bigge, 123, Pavanello: «nei due ultimi anni dell' assedio di Candia s'impiegavano quelle parallele, che in Occidente furono usate da Vauban per la prima volta nel 1673 davanti a Maestricht . . . » Ὁ Γερμανὸς ἐξωμότης, ὁ ὑπὸ τοῦ Hammer, 627, ἀναφερόμενος ὡς λύσας τὸ πρόβλημα τοῦ ἀερισμοῦ καὶ φωτισμοῦ τῶν τουρκικῶν ὑπονόμων, πιθανῶς ἦτο αὐτόμολος τοῦ πολιορκουμένου Χάνδακος.

²⁴) Εἰς Γάλλος, πιθανῶς αὐτόμολος τοῦ ἐνετικῶν στρατοπέδου διηύθυνε τὸ παρὰ τὴν Κνωσὸν, ἐνθα καὶ σήμερον ἀκούεται ἡ τοπωνυμία Τοπανὰς (= Τοπαανέ: χυτήριον τηλεβόλων), χυτήριον. Πβλ. Werdmüller, 29, Hammer, 624, 626.

²⁵) Pavanello.

λον Vertamont, ὅστις παρέδωκε τὰς ἐμπεισιευμένας κρυπτογραφημένας ἐπιστολὰς τοῦ Ἀρχιστρατήγου, τὰς ἀπειθυνόμενας πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνετὸν ἐπιτετραμμένον Ballarino, εἰς τὸν Ἐπίτροπον τοῦ Μ. Βεζύρου ἐν Ἀδριανουπόλει ²⁶.

Αἱ αὐτομολήσεις τόσον τῶν τεχνικῶν ὅσον καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτικῶν ἠῤῥησαν εἰς ἀριθμὸν κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς πολιορκίας. Ὁ Pavanello ἀναφέρει συγκεκριμένως τὰς περιπτώσεις ἑνὸς Portese Angelo di Lendinara, ἑνὸς Rossi Domenico di Padova, ἀρχηγοῦ τῆς milizia καὶ ἄλλου τινὸς Nicolo Tito, λουμπαρδιάρη ἀπὸ τὸν Χάνδακα ²⁷.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἐγένετο ἡ προδοσία τοῦ μηχανικοῦ Μπαρότση, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις καὶ αἱ συνέπειαι ὑπῆρξαν, ὥς θὰ ἴδωμεν, κατὰ πολὺ σοβαρώτεραι, ἐπειδὴ προεκάλεσεν αὐτὴ ὀξυκρινὴ μεταβολὴν τῆς στρατηγικῆς τῶν Τούρκων. Διὰ τὴν προδοσίαν ταύτην, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέμα μας, αἱ πηγαὶ καὶ τὰ βοηθήματα τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψει παρέχουν τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα.

Ὁ Μπουνιαλῆς:

Μέρα καὶ νύκτα ἤτονε 'ς τὴ μέση τῶν ἀρμάτων

²⁶) Valiero II, 119 καὶ Hammer, 490, (ὅπου τὸ ὄνομα τοῦ Γάλλου). Αἱ τοιοῦτου εἶδους ἐξωμοσίαι καὶ αὐτομολήσεις ὑπεκινουῦντο καὶ ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν πολιορκούντων, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ μορφὴν προκηρύξεων εἰς γαλλικὴν καὶ ἰταλικὴν γλῶσσαν περὶ πλουσιῶν ἀμοιβῶν καὶ καλῆς μεταχειρίσεως τῶν αὐτομόλων ἐρρίπτοντο διὰ βελῶν καὶ τουφεκιῶν ἐντὸς τῆς πόλεως (Marguis de Ville, 305, 359).

²⁷) Πιθανῶς τοῦ ὑπὸ Μπουνιαλῆ ἀναφερομένου (166 στ. 11-20):

*Γεῖς λουμπαρδιάρης ἔφυγε μάστορας τῶν σαράνων
καὶ τοῦτος γιάντα 'μίσεψε δὲν σὰς ἀναθιβάνω.*

Μὰ τὸ βηζύρη ἠῤῥηκε καὶ πῆε μετὰ 'κείνο

.....

Καὶ τοῦ βηζύρη ἔδειξε τὰ σάρανα πῶς ἄφτον

κ' ἔσμιξε τέχναις ἄμετραις 'ς τὴν ἀντρείότητά του.

Τὰ ἔγγραφα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βαίλων (Archivio di Stato-Senato Costantinopoli) παρῆχον ἀργότερον γενικὰς πληροφορίας περὶ τῆς προδοτικῆς δράσεώς των ἐν Χάνδακι: ὁ Molino ἔγραφε τὸ 1670 περὶ τῶν Portese καὶ Rossi: «che avevano lavorato sotto Candia nelle opere di fortificazione, bombe, mine ecc . . . », «che aveva (il Portese) servito molto in Candia appresso il suddetto Rossi a profitto della Porta». Ὁ Rossi κατεγίνετο μὲ τὴν τελειοποίησιν τῶν βομβῶν καὶ ἐξηκολούθησε μετὰ τοῦ bombista Tito τὴν δρᾶσίν του καὶ εἰς τὰς περαιτέρω πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων (βλ. κατωτέρω).

ὁ μέγας ὑψηλότατος, ἡ δόξα τῶν Ταλμάτων²⁸

Μουσσοῦς Ἀντρέας²⁹ μετ' αὐτὸ ἐπῆε νὰ ἱμελήσῃ
κ' εἶπεν τοῦ ἀποῦ τοῦ Λεοματᾶ³⁰ ἴμπορεῖ νὰ μᾶς νικήσῃ,
ὄχι ἀπὸ μέσα τοῦ γιαιλοῦ, ἀμὲν ἀπὸ τὸ Καντόνι³¹
τ' ἁγίου Πνευμάτου τὸ τειχιό, ὅπου ἔτον τὸ ροζιόνι³².
Κι' ἀπὸ τὴν Ἀμμο ἂν ἐλθουνε καὶ κεῖ γιὰ νὰ σιμώσουν
ὁσαι κι' ἂ ρίξουν λουμπαρδαῖς, δὲν ἴμπορὰ τοῦ δώσουν³³.
Τοῦτοι δυὸ τόποι ἦτονε κάτω ἔς τὰ περιγιάλια
καὶ τύχαινε γιὰ νὰ τὸ πῆ³⁴ τοῦτο ἀγάλια γάλια.
Μὰ τό πε ὅξω φανερά ὁ λόγος ὅπου βγήκε
καὶ τοῦ Μπαρότση ἔς τὴ καρδιά ὁ δαίμονας ἐμπήκε,
γιατ' ἔτονε μὲ τὸ μουσοῦ κι' ὅτ' εἶχανε συντόχη³⁵

²⁸) Ὁ Cattarin Cornaro (Κατερῆς παρὰ Μπουνιαλῆ), διατελέσας γενικὸς Προβλεπτὴς τῆς Δαλματίας τὸ 1665. Ἐφθάσεν εἰς τὸν πολιορκούμενον Χάνδακα ὡς Γεν. Προβλεπτῆς, συνοδεύων τὸν Saint André Montbrun, κατὰ Ἰούνιον ἢ Ἰούλιον τοῦ 1668 (Marquis de Ville, 2, 18, 20 καὶ III Part, 178, Valiero II, 278, 311, 312, 331· πβλ. καὶ Bigge, 157).

²⁹) Ὁ Alexandre Montbrun Marquis de S. André διεδέχθη ὡς Ἀρχιστράτηγος τὸν Marquis de Ville: Valiero II, 311 κ.ξ., Marquis de Ville, III Part, 176, 179. Πβλ. καὶ Bigge, 127, 157, Daru, 86).

³⁰) Ἐννοεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Πύλης Δεσματᾶ (σήμερον Κοῦμι Καπί), πρὸς τὴν ὁποίαν γειτνιάζουν τὰ προπύργια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ Ἁγίου Ἀνδρέου.

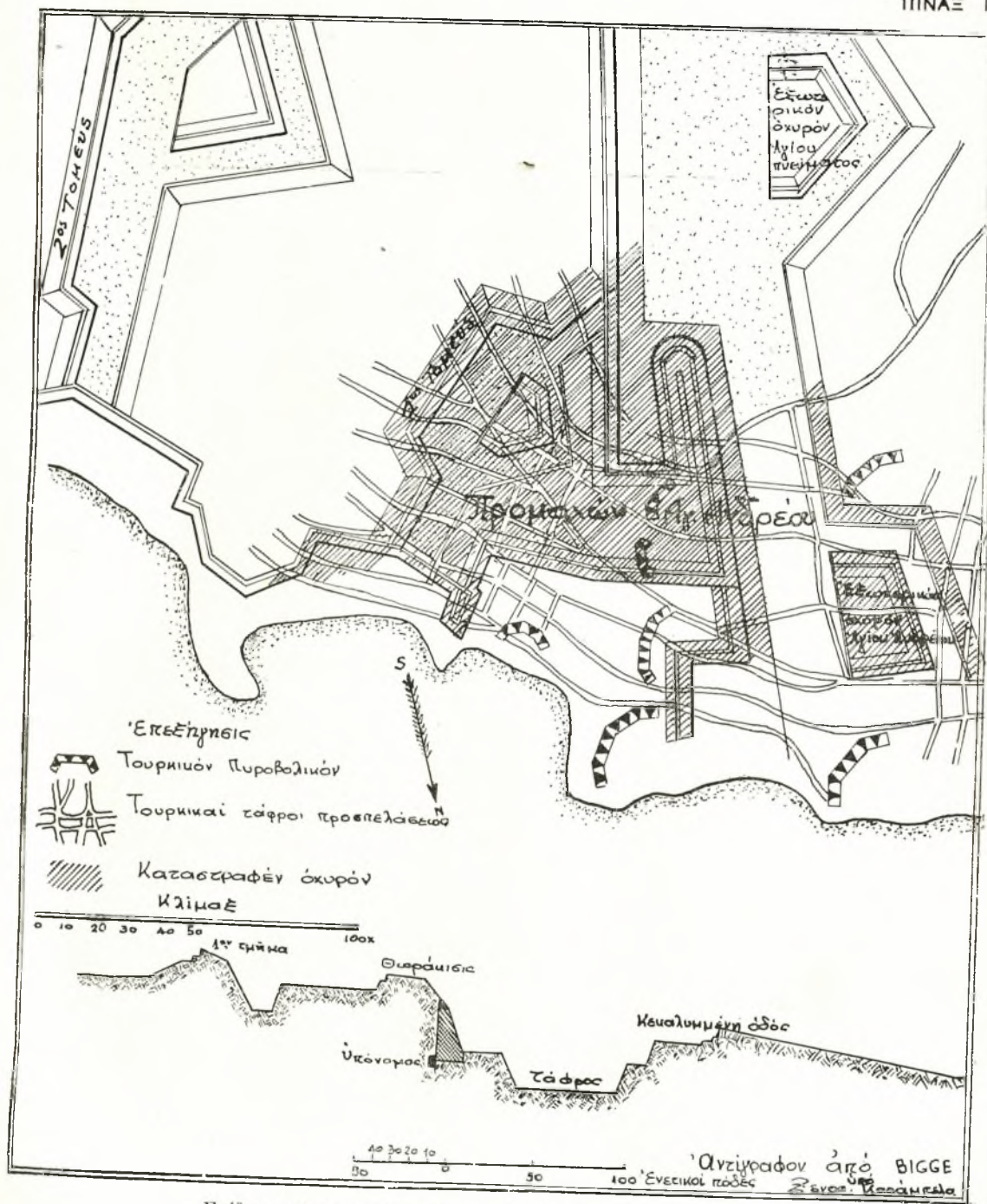
³¹) Τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ΒΔ γωνίαν (cantone) τοῦ φρουρίου, ἔναντι τῆς ὁποίας τὰ δύο μνημονευθέντα προπύργια.

³²) Πρόκειται περὶ τοῦ μικροῦ πύργου ἢ ὀχυροῦ (torretta: Valiero II, 307, petite tour Priuli ἢ ἀπλῶς Priula: Marquis de Ville, III Part, 198, 202) τοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τοῦ Priuli εἰς ὃ σημεῖον ἀπέληγεν ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν προέκτασις τοῦ προμαχώνος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Βλ. χάρτην Werdmüller παρὰ Gerola M.V.I. καὶ εἰς τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα σχέδιον τοῦ Bigge (πίναξ ΙΕ'). Τὸ Rocchione παράγωγος τοῦ Rocca (= ὀχυρόν).

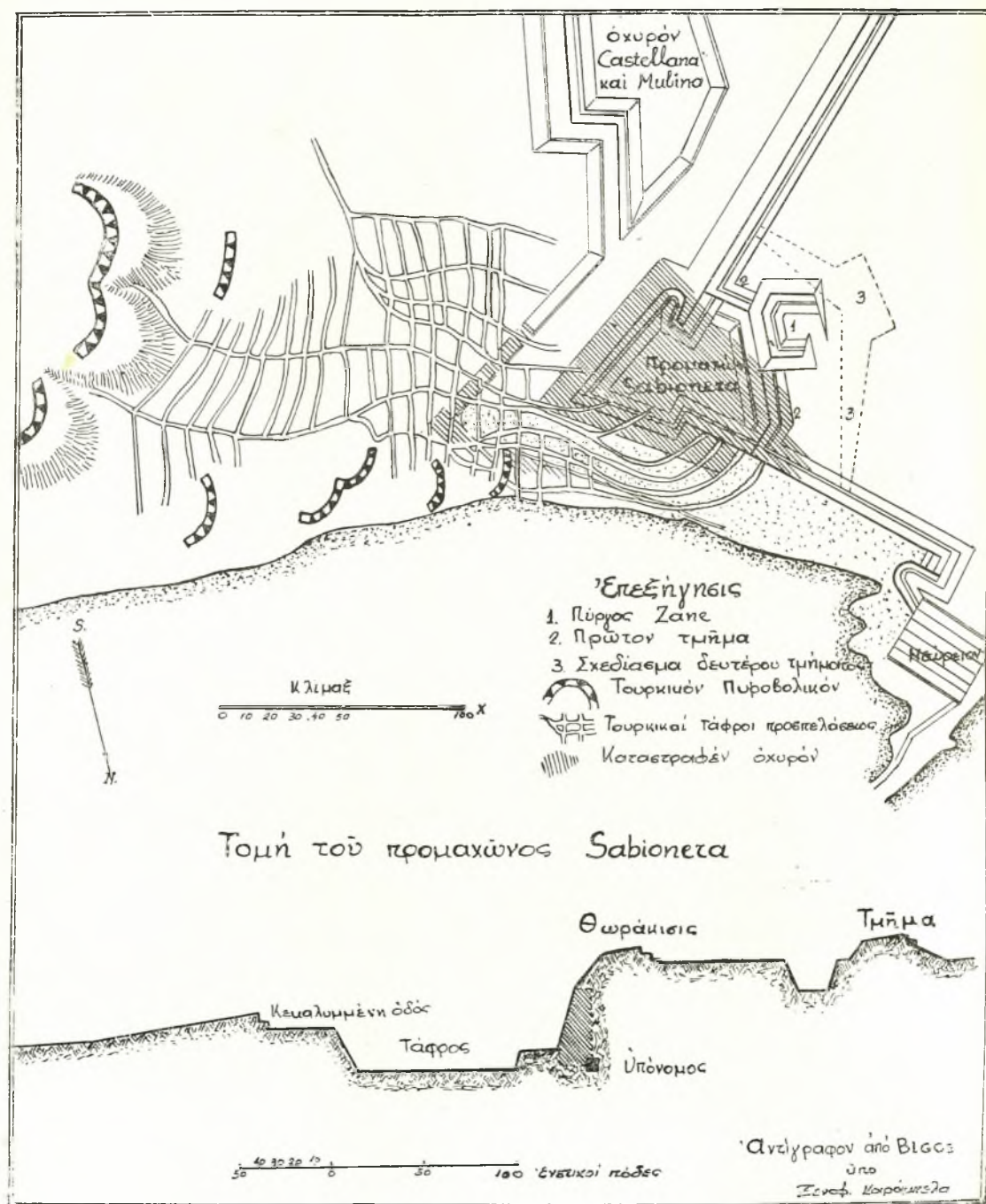
³³) Ἀπὸ τὸν ἀκολουθοῦντα στίχον φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ τῆς περιουχῆς τοῦ προμαχώνος Sabbionera. Βλ. σχέδιον τοῦ Bigge ἐν πίνακι ΙΣΤ' καὶ χάρτην Werdmüller.

Γιὰ νὰ σιμώσουν = ἂν σιμώσουν ἂ ρίξουν ἔνν. οἱ Ἐνετοὶ ἀμυνόμενοι δὲν ἴμπορὰ τοῦ δώσουν ἔνν. τοῦ Τούρκου. Τὴν ἀνακολουθίαν τῶν ὄρων τῆς προτάσεως ἐξηγεῖ ἴσως ὁ συνειρμικὸς τρόπος μὲ τὸν ὅποιον ἐκφράζεται ὁ Μπουνιαλῆς.

³⁴) καὶ τύχαινε γιὰ νὰ τὸ πῆ = εἶθε νὰ τὸ ἔλεγε πβλ. καὶ κατωτέρω στίχ. 3 τῆς σ. 476: καὶ τύχαινε νὰ μὴν τὸ πῆ (ὅπου ὁ ἐκδότης οὐχὶ ὀρθῶς μετέβαλε τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος: καὶ τύχερε νὰ μὲν τὸ πε εἰς: καὶ τυχεν) = εἶθε νὰ μὴ τὸ ἔλεγε. Δι' προτεινόμεναι ἐρμηνεῖαι, ἂν καὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ εἰδικόν, νομίζω ὅτι εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου.

Σχέδιον τοῦ προμαχῶνος Σαμιονέρας μετὰ τῶν τουρκικῶν ἔργων ἐφόδου.

Σχέδιον τοῦ προμαχῶνος Ἀγίου Ἀνδρέου μετὰ τῶν τουρκικῶν ἔργων ἐφόδου.

τὸ ῥοῖκα ὁ ἀλλοῖθωρος κι' ἤλεγε ὅ,τι τύχη,
 νὰ σκεπαστῇ ἀπὸ ἑκεῖ κι' ἀνθρώποι νὰ φυλάγουν
 τοὺς τόπους νὰ φυλάγουνε, Τοῦρκοι ἐκεῖ μὴ μπάγουν
 ὁποῦ τῆς Ἀμμος τὴ μερριά κι' ἀπὸν τὸν ἄγιον Ἀντρέα,
 γιατί δὲν ἦτον φύλαξαις ἕς ἐκείνην τὴν μερέαν.
 Καί ἔτυχεν³⁵ νὰ μὴν τὸ πῆ, μόνο νὰ τὸ φυλάξῃ
 καὶ τὸν Κορνάρο μοναχὸ σὲ μυιὰ μερριά νὰ κραῖζῃ.
 Ἀμμε τὸ ῥοῖκῆσεν αὐτὸς ποῦ τό ἔχανε μετρώσῃ
 Μπαρότης ὁ ἀλύπητος κ' εἶχεν ἀποφασίσῃ
 καὶ γίνηκε ἐπίβουλος Ἰούδας καὶ προδότης
 κι' ὅξω τὴν νύκτα ἔδωκε καὶ ἔγινε καταδότης.
 Εἰς τοῦ βηζύρη ἔσωσεν κ' εἶχε του ἠμολογήσῃ
 ὅ,τι ἄκουσεν ἀπὸ τὸ μουσοῦ καὶ τί θὰ καταντήσῃ.
 Τότες ἐμάζωξε γιὰ μυιὰ κ' εἶπε ὅ,τ' εἶχε μάθῃ
 εἰς τοὺς πασάδαις ὁμπροστάς τοῦ Χάνδακα τὰ πάθῃ.
 Ἐκεῖνος εἶχε τὴ γενειὰ Μπαρότη καὶ τὸν ἔκράζαν,
 σολιάδος³⁷ καὶ σὰ δουλευτῆς ποτὲ δὲν ἐλογιάζαν
 πῶς τέτοιος ἄνθρωπος νὰ ἔβγῃ, νὰ φύγῃ καὶ νὰ δώσῃ
 ὅτι ἄκουσε ὁ ἄπιστος τὸ Κάστρο νὰ προδώσῃ.
 Φράγκικα δὲν ἐπίστευγε, δὲν ἤτονε Ρωμαῖος,
 μόνο γιὰτ' εἶχε βάπτισμα, μὰ πέγονα σὰν Ἑβραῖος
 καὶ τοῦ βηζύρη ἔλεγε ἕς τὴ χώρα ὅ,τι ἔγινῃ
 ποῦ ἔχανε τέχναις οἱ Χριστιανοὶ νὰ μὴ σιμώσουν ἑκείνου.
 μόνο νὰ κατεβύνουνσι³⁸ κι' ἄλλοῦ ποθῆς μὴ μπᾶσι,
 μονάχας νὰ πασκίσουνε τὸν τόπον ἑκεῖ νὰ πιάσῃ³⁹.
 Μὰ πῆτις ὁ κακόγνωμος τὴ στράτα εἶχε δειξῇ
 ἀπὸ ἔκονσε ἀληθινὰ τὸν νοῦν πως εἶχε ἀνοιξῇ⁴⁰,
 ὅλοι τοῦ ηὐχαρίστησαν κ' εἰπὰν του νὰ γυρίξῃ,
 τόπους, χωριά τοῦ χάρισε νὰ στέκῃ νὰ τὰ ῥίξῃ.
 Κι' ἀπόκει πέμπει ἔδεκεῖ τεχνίταις καὶ θαυροῦσι
 τὸν τόπον ὅλον νὰ παρῇ ἂν γένῃ καὶ μποροῦσι
 γῇ ἂν εἶναι τόπος εὐκολος σὰν εἶχε ἠμολογήσῃ,

³⁵) Ἡ ὀρθὴ γραφή: ὅ,τ' εἶχανε συντύχει (= ὅ,τι εἶχον συνομιλήσει, εἰπεῖ), πβλ. Μπουνιαλῆς, 224, στ. 9: Τότες χωστὰ τοῦ σύντυχε ὅλα τὰ βάσανά του, 223, στ. 2-3: μὰ δὲν μποροῦσιν ἄλλο νὰ συντυχαίνουσι, «μὰ ἀπὸ τὴν Κρήτην, λέει.

³⁶) Βλ. ἀνωτέρω ὑποσημείωσιν 34.

³⁷) Ἴσως τὸ ἀρχικὸν κείμενον εἶχε: καὶ τὸν κράζαν σολιάδο.

³⁸) Νὰ κατέρχωνται κατὰ τὰ δύο ἄκρα πρὸς τὴν θάλασσαν.

³⁹) Ὁ Βεζύρης.

⁴⁰) Ἀληθινὰ... ἀνοιξῇ: τοὺς εἶχε φωτίσει ἐπὶ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως.

για ν' ἀρδινιάσῃ τὸ λαὸ τοὺς λάκκους γιὰ ν' ἀρχίσῃ.

Ἵς τὸν τόπον, ὅπου ἐρμήνευτε σὲ χάρι ἐδικήν του,
θέλει τοῦ δώσῃ ἀνάπαυσι νὰ στέλῃ ἕς τὴν ζωὴν του.

Μὰ ᾠρεπε οἱ Ἀγαρηνοὶ νὰ μὴν τὸν ἀγαποῦτε,

γιατὶ ᾠκαμε ἐπιβουλιὰ νὰ μὴν τότε θωροῦνε⁴¹.

Ἵς τὴν χώρα, ἕς τὴν πατρίδα του, τάχα νὰ τὸ διγᾶται,

τάχα πῶς τὴν ἐπροόδωκε, τάχα νὰ μὴ λυπᾶται;

Καὶ πάντα νᾶλῃ ἕς τὴν καρδιά τὴν ἀπονιά τοῦ γίνῃ

τὸ Κάστρο ὁγιά λόγον του μέσα νὰ τότε κοίνη⁴².

(475, 5-6, 13-26· 476· 477, 1-12)

Πρὸς τ' ἄγ' Ἀντρέου τὴ μερὰ ἤλθανε καὶ σιμόνον

καὶ πάλι ὁποῦ τοῦ Μαρουλᾶ⁴³ ἕς τὴν Ἀμμο πολλοὶ σόνον

(479, 23-24)

Πέταξε καὶ ξολόθρεψε φουσσάτο τ' Οὐτομάρω

κι' ὅλους γιὰ μυιὰ τοὺς ἔξοκισε κ' ἔνα προδότῃ πλάνο,

τοῦ βγῆκεν καὶ τὰ ῥμήνευτεν τέχναι; καὶ ᾠχάλε με

καὶ κείνο προωτορόνευσε καὶ μένα ᾠδίζητέ με⁴⁴.

(498, 9-12)

κ' ἤρθες καὶ με ᾠπολέμητες, καὶ θέλεις τὸ διγᾶται,

μὰ πῶς με ᾠπῆρες με σπαθὶ ποτὲ σου μὴν κανχᾶσαι.

(553, 25-26)

Ὁ Andrea Valiero⁴⁵:

... «*accellò (il visir) un raccordo, che gli diede uno sciagurato di famiglia Barozzi (ma non nato però patrizio) che non ostante il pegno della moglie e de' figliuoli, si ricoverò in campo turchesco, il quale fu, che era molto meglio mutare il sito dell' attacco ed intraprendere contro il baloardo S. Andrea e contro il baloardo detto la Sabbionera, l'uno e l'altro confinanti col mare, perchè da quello di s. Andrea potevano esser sicuri, che non v'erano preparati lavori sotterranei per mine o fornelli, essendo quella parte tutta grebanosa; e dall' altra di Sabbionera, questi*

⁴¹) Ὁ προδότης θὰ ἔπρεπε νὰ προζαλῇ τὴν ἀποστροφὴν καὶ ἐκείνων, χάριν τῶν ὁποίων διέπραξε τὴν προδοσίαν.

⁴²) Προτιμότερον στὸ Κάστρο: ἡ ἀπονιά πρὸς τὸ Κάστρο νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βασιανιστικὴν ἐντὸς του τύψιν.

⁴³) Τὸ προόστειον τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο κατὰ μῆκος τῆς περιοχῆς Sabbionera. Πβλ. Gerola M.V.I, 102-103 εἰζ. 50-51.

⁴⁴) Ὁμιλεῖ τὸ Κάστρο.

⁴⁵) Valiero II, 305. Ἡ μαρτυρία τοῦ Valiero, ὡς συγχρόνου πρὸς τὰ γεγονότα ἱστορικοῦ τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου, εἶναι σημαντική.

non potevano farsi in riguardo del sabbione, nel quale per ogni poco che si profundasse si trovava subito l'acqua. Onde i turchi, che temevano assai d'esser fatti volare in aria (come era seguito la passata campagna) s'appigliarono all' avviso, e tralasciando il Panigrà, drizzarono, gli sforzi dalle due bande accennate . . . »

Τὰ Ἀπομνημονεύματα τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακος ⁴⁶ :

«Comme ils étoient en peine de faire reüssir ces deux attaques où ils perdoient tout les jours leurs meilleurs hommes, un soldat de la Place se rendit à eux, & les avertit que tous leurs efforts seroient inutiles, tandis qu'ils n'attaqueroient point les deux Bastions du bord de la Mer; pour fermer par ce moyen l'entrée des Ports qui sont entre ces deux Bastions; celle de Tramata ⁴⁷, par l'attaque de S. André, & celle du Mole, qu'on nomme aussi le Port des Galeres ⁴⁸, par l'attaque de la Sabloniere ou Sabionera.

Les Turcs n'eurent point de peine à suivre cet avis . . . »

Τὸ δημῶδες ἄσμα «Τὸ ἔρημο Κάστρο» ⁴⁹ :

—Κάστρο! καὶ ποῦ ἔν' οἱ πύργοι σου καὶ τὰ καμπαναριά σου,
καὶ ποῦ ἔν' οἱ -γι-ἀντρειωμένοι σου τ' ὁμοῖοι παλληκάρια;

—Μὰ μένα οἱ -γι-ἀντρειωμένοι μου, τ' ὁμοῖοι παλληκάρια,
ἡ μαύρη γῆς τὰ χαίρεται ἔς ἀραχνιασμένον Ἄδην.
Δὲν ἔχω ἀμύχνη τοῖ Τουρκοῖς μουνδὲ κακιά τοῦ Χάρου,
μόνο ἔχω ἀμύχνη καὶ κακιά τοῦ σκύλλου τοῦ προδότη,
ἀποῦ μοῦ τὰ κατιάδωσε.

Τὰ ἐν ἐπιμέτρῳ ἔγγραφα τοῦ Τ.Α.Π.:

Παρέχουν πληροφορίας ἐπὶ τῶν παρασχεθεισῶν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα Μπαρότη (προδοτικῶν) ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν ἀπονεμηθεισῶν εἰς αὐτὸν ἀμοιβῶν.

⁴⁶) Marquis de Ville, III Part, 197. Εἰς τὸ τρίτον μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων (Suite de l'Histoire du Siège de Candie) ὁ ἐκδότης François Savinien d'Alquié πηγὰς ἔχει, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, (σ. 182, πβλ. καὶ Εἰσαγ. * 6) μαρτυρίας αὐτοπτῶν. Ἐκ τούτου ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς πηγὴν ἀξιόπιστον.

⁴⁷) Ὁ λιμενίσκος τοῦ Δερματᾶ.

⁴⁸) Ὁ ἐνετικὸς λιμὴν Μανδράκι, ὅπου τὰ νεώρια καὶ οἱ νεώσοικοι.

⁴⁹) Ἀντων. Γιάνναρη, Ἄσματα Κρητικά, 168, ἀριθ. 208, Ἀρισ. Κρητικῶν, Συλλογὴ Κρητικῶν Ἀσμάτων, 330. Ὁ συσχετισμὸς τοῦ ἄσματος μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἄλλωσιν τοῦ Μ. Κάστρου ἐγένετο πρῶτον, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὑπὸ Γ. Σήφακα, Ε.Ε.Κ.Σ., Α', 260-261, ἀλλ' οὗτος δὲν ἀνεγνώρισεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ προδότη Μπαρότη, συσχέτισας τοῦτο μὲ τὸν Μοροζίνη.

‘Ο Hammer⁵⁰:

«Durch Überläufer war der Grosswesir aufmerksam gemacht worden, dass, wenn an den beiden Enden der Seemauern Stuckbette gegen das Meer aufgeführt würden, das Einlaufen der Schiffe mit Truppen und Vorrath ungemein erschwert wäre. Demnach befahl der Grosswesir die Errichtung von Stuckbetten gegen das Meer, sowohl auf dem östlichen Ende des Seewalles gegenüber des Bollwerkes Sabionera, als auf dem Westende, gegenüber des Bollwerkes von S. Andrea. Hier machte der sandige Boden, vor Sabionera der felsige unmöglich, sich in die Erde zu graben⁵¹, es wurden also mit Faschinen und Schanzkörben hier und dort zwei Stuckbette, oder vielmehr Bollwerke aufgeführt, um von beiden Seiten die einlaufenden Schiffe bestreichen zu können».

«... Durch den venetianischen Ingenieur Barozzi, welcher, seitdem er als Verräther auf Kandia übergelaufen, eine türkische Pension genoss, ...»

‘Ο Bigge⁵²:

«Am schwächsten waren die am Meeresufer gelegenen Halb-bastionne Sabionera und San Andrea. Da ihre Facen vom Meere her gar nicht und von der anderen Seite nur unvollkommen flankirt werden konnten, so brauchte sich der Angreifer gegen sie nur nach vorne zu sichern. Sie besaßen aber eine besondere Wichtigkeit, denn sie waren zur Deckung der beiden Häfen bestimmt; ihr Fall hätte also den Vertheidiger vom Meere, seiner einzigen Verbindungslinie mit der Heimath, abgesperrt. Diese Verhältnisse erkannte der Grossvezir im Laufe der Belagerung. Er richtete daher vom Frühjahr 1668 ab seinen Angriff ausschliesslich gegen Sabionera und San Andrea».

⁵⁰) Hammer, 623 (α' χωρίον), 695 (β' χωρίον). Πηγαί τοῦ Hammer εἰς τὸ πρῶτον χωρίον εἶναι ἴσως ὁ Rasit (Raschid) καὶ ὁ Brusoni, εἰς τὸ δεύτερον, ἀφορῶν εἰς τὴν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Χάνδακος προδοτικὴν δρασίον τοῦ Μπαρότση, ἢ Kindsberg's Bericht.

⁵¹) ‘Ο Hammer ἀντιστρέφει ἐκ λάθους τὸ ἀμυῶδες τῆς Sabbionera μετὰ τὸ βραχῶδες τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου.

⁵²) Bigge, 121. Κυρία πηγὴ τοῦ Bigge εἶναι ὁ J. B. Scheither (Novissima Praxis Militaris, Braunschweig 1672), ἐπίσης αὐτόπτης μάρτυς τῶν γεγονότων. ‘Ο τὰς «παράλληλους» διδάξας εἰς τὸν ἐχθρὸν ἐνετὸς μηχανικὸς (βλ. σ. 23) πολὺ πιθανὸν νὰ ᾔτο, ὡς πιστεύει καὶ ὁ Pavanello, αὐτὸς ὁ Μπαρότσης.

‘Ο Pavanello⁵³:

«Appunto in quel tempo un (tale . . . tale . . .), un ingegnere Barozzi, (non patrizio e bene dirlo subito, per evitare equivoci), rinnegata la fede, la famiglia e la patria, portarono l'aiuto del loro ingegno e della loro opera al nemico . . . »

Era il Barozzi esperto nelle costruzioni militari, disegnatore esatto, intelligente e provveduto di un certo acume strategico.

Nato e cresciuto in Candia conosceva l'antica opera del Sammicheli e le nuove aggiunte, come un villaggiano i sentieri delle sue montagne. Arrivato al campo turco anzitutto incideva su pietra molle una minuziosa pianta della città per il Gran Visir, poscia lo consigliava a dirigere i suoi assalti contro i bastioni di S. Andrea e di Sabionera. Erano queste le parti più deboli della fortezza . . . » (ἐν συνεχείᾳ παραθέτει τὸ χωρίον ἐκ τοῦ Bigge, 121). Ἀντλῶν ἐκ τῆς Kindsberg's Bericht παρὰ Hammer (ἀλλ'ὶ ποῦ αὐτῆς;) ἀναφέρει, ὅτι ὡς ἀμυβὴν διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ ἔλαβε «una grossa pensione di 3.000 talleri, investita nelle terre pubbliche dell'isola».

* * *

Μὲ βίαιιν τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα στοιχεῖα τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων δύναται ὥς ἀκολούθως νὰ συντεθῇ ἡ ὅλη ἱστορία τῆς προδοσίας τοῦ Μπαρότση, ἐντασσομένη εἰς τὸ γενικώτερον ἱστορικὸν πλαίσιον, τοῦ ὁποίου τὰ καθέκαστα παρέχουν κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ μνημονευθεῖσαι πηγαὶ καὶ βοηθήματα.

Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ φρουρίου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1667 ἐστρέφοντο κυρίως κατὰ τῆς ΝΑ πλευρῆς αὐτοῦ, μάλιστα κατὰ τῶν προμαχῶνων Παντοκράτορος, Βηθλεὲμ καὶ Μαρτινέγκου⁵⁴. Τὰ δύο πρὸς τὴν θάλασσαν ἄκρα, οἱ προμαχῶνες τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου καὶ τῆς Σαμπιονέρας, μέχρι τότε δὲν εἶχον ὑποστῆ συστηματικὴν ἐπίθεσιν καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, βραχώδους ἢ ἀμμώδους, τῆς περιοχῆς των⁵⁵. Αἴφνης ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1668, ἄνευ φανεροῦ

⁵³) Ἀπὸ τὸ πρῶτον χωρίον ὁ Pavanello δίδει ὡς πηγὴν: Archiv. di Stato, Dispacci dei Balivi agl' Inquisitori. Τὴν πληροφορίαν περὶ τῆς χαράξεως ἐπὶ λίθου ἐπαναλαμβάνει ὁ P. κατωτέρω (gl' imponeva d'incider tosto il modello di Chiamaniz sopra una pietra come aveva fatto per quello di Candia) ἀντλῶν ἐκ τοῦ Archivio di Stato-Senato Costantinopoli.

⁵⁴) Marquis de Ville, III Part, 196, Bigge, 151, Werdmüller, 34.

⁵⁵) Valiero II, 305, Hammer, 623.

ἀποχωρῶντος λόγου, ἡ προσοχή τῶν Τούρκων ἐστράφη πρὸς τὰ δύο τελευταῖα σημεῖα καὶ αἱ ἐπιθέσεις τῆς νοτίας περιοχῆς ἡτόνησαν. Πρὸς τὸ Λαζαρέτο ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ πύργου⁵⁴. «Παράλληλοι» ἤρχισαν νὰ κατασκευάζονται πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ὀχυρωματικὰ τινὰ ἔργα καὶ ἡ ἀναχρησιμοποίησις παλαιοῦ τινὸς πυροβολοστασίου ἀπεκάλυψαν τὰς προθέσεις τῶν πολιορκούντων: νὰ ἐλέγχουν δηλαδὴ τὰς εἰσόδους τοῦ λιμενίσκου Δερματᾶ καὶ τοῦ κεντρικοῦ λιμένος τοῦ φρουρίου⁵⁵. Αἱ προθέσεις τῶν Τούρκων ἀπεσαφηνίσθησαν καὶ ἐν ταῖς λεπτομερεῖαις των ὑπὸ αὐτομόλου τινὸς Τούρκου, ὅστις μετέδωκε «*des nouvelles fort particulières*»⁵⁶ ἐπὶ τῆς νέας ἐπιθέσεως.

Ἡ ἀπότομος μεταβολὴ τῆς τακτικῆς ὠφείλετο—καὶ τοῦτο ἐπληροφορήθησαν ἐνωρὶς οἱ πολιορκούμενοι—εἰς αὐτομόλους, οἱ ὁποῖοι ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν τοῦ Μ. Βεζύρου ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν δύο ἀκροαίων σημείων⁵⁷. Ἦτο φανερόν ὅτι οἱ κατευθύνοντες αὐτόμολοι ἦσαν καθ' ὅλα γινώσται τῶν τεχνικῶν μυστικῶν τῆς ἐνετικῆς ἀμύνης. Αἱ κύριαι πηγαὶ συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι εἰς ὑπῆρξεν ὁ κύριος καταδότης εἰς τὸν ὁποῖον ὠφείλετο ἡ μοιραία μεταβολὴ τῆς τακτικῆς τῆς ἐπιθέσεως. Τοῦτον ᾄτῳ κατονομάζουν ὁ Μπουνιαλῆς, ὁ Valiero καὶ τὰ ἔγγραφα τὰ ὁποῖα ἔχει ὑπ' ὄψει ὁ Pavanello, ὁ δὲ Hammer, ὁμιλῶν περὶ τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μ. Κάστρου δράσεως τοῦ Μπαρότση, προσθέτει ὅτι ἀπελάμβανεν ἐπιχορηγήσεως ὡς προδότης τοῦ Χάνδακος. Ὁ «*soldat de la Place*» τῶν Ἀπομνημονευμάτων εἶναι βεβαίως ὁ Μπαρότσης (σολιάδο τὸν χαρακτηρίζει καὶ ὁ Μπουνιαλῆς)⁵⁸.

Ἐκ τούτων ἀσφαλῶς συνάγεται ὅτι ὁ Μπαρότσης ἦτο μετὰ τῶν αὐτομόλων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1668 καθωδήγουν τὴν νέαν τουρκικὴν τακτικὴν καὶ ἴσως καὶ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπιθέσεως, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ὀλίγους μῆνας ἀργότερον. Ἡ ἰδιότης του ὡς στρατιωτικοῦ μηχανικοῦ⁵⁹ τὸν καθίστα ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνον. Ἐγγώριζε καὶ κατενόει τὰ μηχανικὰ ἔργα ἀμύνης, ἦτο ἀκριβὴς σχεδιαστὴς καὶ ἀναμνηστικῆς εἶχε στρατηγικὴν ἰδιοφυΐαν καὶ παρηκολούθει ὡς εἰδικὸς συνομιλίας ἀνωτέρων ἐπιτελῶν. Ἦτος ὁ φθόνος καὶ ἡ

⁵⁴) Marquis de Ville, II Part, 17.

⁵⁵) Αὐτ. 18-19, III Part, 197, Hammer, 623, Bigge, 121.

⁵⁶) Marquis de Ville, II Part, 24.

⁵⁷) Hammer, 623, Bigge, 122: Diese Verhältnisse erkannte der Grossvezir im Laufe der Belagerung.

⁵⁸) Πβλ. τὰς ἀνωτέρω παρατεθείσας πηγάς.

⁵⁹) Hammer, 695. Πβλ. Pavanello, τὸ ὡς πηγὴ παρατεθὲν χωρίον. Ὁ Μπουνιαλῆς ἀναφέρει (176, στ. 14) ὅτι σολιάδος καὶ σά δουλευτής δὲν ἐκρίνετο ἱκανὸς διὰ προδοσίαν.

πλεονεξία τὸν ὠθουν πρὸς προδοτικὴν δρασίαν, διότι, παρ' ἰτὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν προσέδιδεν εἰς ἑαυτόν, παρόμενον ὥς ἀπλοῦς *σολιάδος* εἰς τὸ στράτευμα.

Ὁ κύριος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι δὲν εἶχον ἐπιτεθῆ συστηματικῶς κατὰ τῶν ἀκραίων σημείων, εἶναι ὅτι δὲν προσεφέρετο τὸ ἔδαφος: τὸ ἀμμῶδες καὶ τὸ βραχῶδες τῶν δύο περιοχῶν ἐδυσχεύει τὴν ἀνόρουξιν τάφρων καὶ ὑπονόμων καὶ τὴν ἀνίδρυσιν κινονιοστασίῳ· τὸ χθαμαλὸν καὶ ἐπίπεδον τοῦ ἔδαφους καθίστα ἀδύνατον ἄνευ σημαντικῶν τεχνικῶν ἔργων τὴν διεξαγωγὴν ἐπιθέσεως ἀπὸ δεσποζόντων σημείων⁶². Ἐξ ἄλλου ἐφοβοῦντο ἰδιαιτέρως ἐπὶ ἑνὸς τόσον δυσμενοῦς δι' αὐτοὺς ἐδ' ἴρους τὴν δρασίαν τῶν ἐνετικῶν ὑπνόμων⁶³. Φαίνεται μάλιστα ὅτι δὲν εἶχον ἐκτιμήσει δεόντως τὰ προσόντα μιᾶς τοιαύτης ἐπιθέσεως, ἡ ὁποία θ' ἀπέκοπτε τὴν μόνην ὁδὸν ἀναφοδιασμοῦ τῶν Ἑνετῶν, τὴν διὰ θαλάσσης, καὶ ἡ ὁποία θ' ἐξέθετε μόνον κατὰ τὸ ἓν πλευρὸν τοὺς ἐπιτιθεμένους, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς ξηρᾶς, ὅπου οἱ προμαχῶνες.

Ὁ «κακὸν γνῶμος» Μπαρότσης ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἑκαῖνος, ὁ ὁποῖος, ὅπως λέγει ὁ Μπουνιαλῆς, «τὴ στροφή εἶχε δεῖξει ἀπὸ 'κουσε, ἀληθινὰ τὸν ῥοῦν πως εἶχε ἀνοίξῃ»· διέλυσε τὰς πλάνας τῶν καὶ ἐδίδασκε τὰ πλεονεκτήματα τῆς πρὸς τὰ ἄκρα ἐπιθέσεως: οἱ ἐπιτιθέμενοι δὲν εἶχον νὰ φοβοῦνται τὰς ὑπονόμους, διότι ἡ ἀνόρουξις τῶν ἦτο δύσκολος εἰς βραχῶδες ἔδαφος καὶ σχεδὸν ἀδύνατος εἰς τὴν ἄμμον, ὅπου ἀνέβλυζε τὸ θαλάσσιον ὕδωρ⁶⁴· αἱ βολαί, πίπτουσαι ἐπὶ τῆς ἄμμου, δὲν ἦσαν ἐπικίνδυνοι ὥς δυσκόλως ἐκρηγνύμεναι⁶⁵· αἱ τεχνικαὶ δυσκολαὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς φάσεως τοῦ ἐδ' ἴρους θ' ἡδύναντο νὰ ὑπερνικηθοῦν ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τεχνικῶν ἔργων. Ὁ Μπαρότσης ἀπεκάλυπεν ὀρισιμένως ἀδυναμίας τοῦ ἀμυντικοῦ συστήματος τῶν Ἑνετῶν κατὰ τοὺς δύο προμαχῶνας, ὅπως π.χ. ὅτι δὲν εἶχον προπαρασκευασθῇ ἰσχυραὶ *ritirate* (γραμμαὶ ὀπισθοχωρήσεως) καὶ ὅτι ἡ ἐπ' ἀνδρομειῶν ἦτο πλημμελής⁶⁶. Ὁ Pavanello μάλιστα διηγεῖται ὅτι ἐχάραξε ἐπὶ μαλακοῦ λίθου λεπτομερὲς σχέδιον τῆς πόλεως διὰ νὰ κατατοπίσῃ τὸν Μ. Βεζύρη.

Αἱ προετοιμασίαι τῶν Τούρκων ἐπροχώρησαν ῥαγδαίως: αἱ ἀπέ-

⁶²) Hammer, 623. Πβλ. καὶ ὅπου. 51.

⁶³) Valiero II, 396.

⁶⁴) Λύτ. II, 305.

⁶⁵) Μπουνιαλῆς, 475, στ. 17-18.

Κι' ἀπὸ τὴν Ἄμμο ἂν ἔλθουνε . . .

ῥοαὶς κι' ἂ ῥίξουν λουμπραδαῖς, δὲν ἡμπορᾷ τοῦ δώσου

⁶⁶) Πβλ. Μπουνιαλῆς, 475, στ. 25 κ.εξ.

ναντι τῶν προμαχόνων κανονιοστοιχίαι ηὑξήθησαν σημαντικῶς· ἐπληττον καὶ προεκάλουν ῥήγματα τόσον εἰς τοὺς προμαχῶνας, ὅσον καὶ εἰς τὰ τεῖχη τοῦ λιμένος⁶⁷. Σπουδαῖα τεχνικὰ ἔργα ἔγιναν, διὰ τὰ νὰ ὑπερνικηθοῦν αἱ ἐκ τοῦ ἐδάφους δυσχέρειαι: ἐπιχωματώσεις μεγάλης κλίμακος, διὰ τὰ καταστῆναι δυνατὴ ἡ ἀνόρυξις τάφρων προσπελάσεως⁶⁸, ἰσχυρὰ λίθινα βάρη, διὰ τὰ στηρίξουν τὰ κανονιοστάσια, σχετικῶς ἰσχυροὶ πύργοι ὑψώθησαν παρὰ τὴν θάλασσαν ἀπέναντι τῶν δύο ἄκρων, ὥστε ἐκ τούτων τὰ πυροβόλα νὰ δύνανται νὰ προξενοῦν ζημίας καὶ ἐπὶ τῶν προμαχόνων καὶ ἐπὶ τῆς περιοχῆς τῶν λιμένων⁶⁹. Εἰς ἀντιπερισπασμὸν οἱ Ἑνετοὶ ἐνίσχυνον τὴν ὀχύρωσιν τῶν ἄκρων: ὁ μικρὸς πύργος Priuli ἐπροστίτευσεν καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς θαλάσσης τὴν προσπέλασιν πρὸς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν⁷⁰, γραμμαὶ ὀπισθοχωρήσεως καὶ διαπλατύνσεις πρὸς ὑποδοχὴν ἀντιπυροβολοστοιχιῶν κατεσκευάσθησαν⁷¹.

Κατὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν ταύτην περίοδον οἱ Ἑνετοὶ ἔχανον καθημερινῶς ἐδαφος: οἱ λιμένες ἔγιναν δυσπρόσιτοι⁷², ῥήγματα κατὰ τοὺς προμαχῶνας προεκλήθησαν⁷³, ἤδη τὸν Μάρτιον τὸ προπύργιον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εἶχε περιέλθει εἰς *fort piloyable état*⁷⁴ καὶ ὀλίγον κατόπιν οἱ πολιορκηταὶ ἐπροχώρησαν μέχρις αὐτοῦ τοῦ προμαχῶνος καταστρέψαντες καὶ τὸν πύργον Priuli⁷⁵ καὶ ἐλέγχοντες ἀπολύτως τὴν ἔξω τοῦ προμαχῶνος τῆς Σαμπιονέρας περιοχὴν⁷⁶.

Περίοδος ὑφέσεως προηγήθη τῆς ἐπιθέσεως, ἥτις ἐξεδηλώθη τὴν 11ην Ἰουνίου⁷⁷. Μία τῶν πρώτων βολῶν ἐπληξε τὸν Γενικὸν Προβλεπτήν Bernardo Nani, ὅστις καὶ ὑπέκυψε τὴν 22αν Ἰουνίου, μίαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἀφίξιν εἰς τὴν πόλιν τοῦ εἰς ἀναπλήρωσίν του κληθέντος Catterino Cornaro καὶ τοῦ Saint André Montbrun,

⁶⁷) Marquis de Ville, II Part, 39, 40, 42, 45, 48 κ.ά.

⁶⁸) Valiero II, 312-313, Marquis de Ville, III Part, 198, Bigge, 155.

⁶⁹) Διὰ τὸν Cavaliere τοῦ S. Andrea: Marquis de Ville, II Part, 50, 79. Bigge, 155. Διὰ τὸν Cavaliere τῆς Sabbionera: Marquis de Ville, III Part, 210. Πβλ. Hammer, 623.

⁷⁰) Marquis de Ville, III Part, 198.

⁷¹) Αὐτ., II Part, 134, III Part, 204.

⁷²) Αὐτ. III Part, 211.

⁷³) Αὐτ. III Part, 202, 204 (τοῦ S. Andrea), 208 (τῆς Sabbionera). Valiero II, 307.

⁷⁴) Marquis de Ville, II Part, 65.

⁷⁵) Αὐτ. III Part, 205, Valiero II, 307.

⁷⁶) Marquis de Ville, III Part, 211.

⁷⁷) Hammer, 625.

διαδόχου τοῦ Marquis de Ville⁷⁸. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ ἐπίθεσις ἐμαίνετο καὶ ἡ ἀφίξις τῶν δύο ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐτόνωσε τὸ ἠθικὸν τῶν ἀμυνομένων καὶ οὐσιαστικῶς ἔσωσε τὴν πόλιν⁷⁹. Ἡ στενὴ συνεργασία τούτων συνετέλει εἰς τὴν ἐξέυρεσιν τῶν τελεσφορωτέρων μέσων ἀμύνης· ἀμφοτέρωι ἐπεσκέπτοντο τὰς ὀχυρώσεις καὶ συνεζήτοιν ἐπὶ τόπον, προῖον δὲ τῆς συνεργασίας ταύτης ἦσαν ἀναμφιβόλως αἱ μακροσκελεῖς ἐκθέσεις περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ φρουρίου, τὰς ὁποίας ὁ Montbrun ἀπέστελλεν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας⁸⁰. Ὁ Μπουνιαλῆς ἐπομένως ἀποδίδει πραγματικὰ γεγονότα ὁμιλῶν περὶ συνομιλιῶν τοῦ Κατερίνη καὶ τοῦ Μουσοῦ Ἀντρέα⁸¹. Ἄν ἴσως ἐπλανήθη ἢ ἀπέδωκε μᾶλλον διαδεδομένην φήμην⁸², διηγούμενος ὅτι ὁ Μπαρότσης παρηκολούθησε συνομιλίαν τούτων καὶ κατόπιν αὐτομολήσας ἀνεδείχθη προδότης, ἐνῶ ἀπὸ τὰ προεκτεθέντα φαίνεται μᾶλλον ὅτι οὗτος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους εἶχε κατευθύνει τὴν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων, τοῦτο δυνατόν νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ προδοσία συνεσχετίσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ μὲ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιθέσεως καὶ οὐχὶ μὲ τὴν προπαρασκευὴν ταύτης⁸³.

⁷⁸) Valiero II, 312, Hammer, 625 (ἀντλῶν ἐκ τοῦ Brusoni καὶ Rasit). Ἐσφαλμένως ὁ Bigge, 157, ἀναφέρει ὡς ἡμερομηνίαν τοῦ θανάτου τὴν 22αν Ἰουλίου, παρασυρθεὶς προφανῶς ἐξ ὅσων εἰς Marquis de Ville, περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀφίξεως εἰς Χάνδακα τοῦ Cattarin Cornaro ἀνακριβῶς γράφονται (III Part, 179: il arriva dans Candie au mois de Juillet). Ἡ ἀφίξις τούτου ἐγένετο δύο μῆνας ἀκριβῶς καὶ οὐχὶ δύο καὶ ἡμισυ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Marquis de Ville.

⁷⁹) Μπουνιαλῆς, 474, Valiero II, 313, Marquis de Ville, III Part, 179, Bigge, 157. Ἡ ὅλη δρᾶσις τοῦ Cattarin Cornaro ὑπῆρξεν ἡρωϊκωτάτη καὶ ἡρωϊκὸς ὑπῆρξεν ὁ θάνατός του (1 Μαΐου 1669) περὶ τοῦ ὁποίου βλ. Μπουνιαλῆ, 511 στ. 17 καὶ εἰς τὴν τραγωδίαν Ζήνων (Κ. Σάφα, Κρητικὸν Θέατρον, Βενετία 1878, σ. 4 στ. 35 κ.ἐξ).

⁸⁰) Valiero II, 316.

⁸¹) Βλ. τὸ ὡς πηγὴν παρατεθὲν χωρίον.

⁸²) Παντοειδεῖς φῆμαι διεδίδοντο ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀκόμη καὶ εἰς βάρος τῶν ἀνωτέρων στρατιωτικῶν. Καὶ τὰς φήμας ταύτας ἐνίσχυεν ἡ μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν διχόνοια. Ὁ Werdmüller παρεπονεῖτο διὰ τὰ ἐναντίον του περὶ προδοσίας διαδιδόμενα (Werdmüller, 34) καὶ περὶ τοῦ Μοροζίνι εἶχε διαδοθῇ ἡ φήμη ὅτι εὗρίσκετο εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ τούρκου ἀρχιστρατήγου εἰς βάρος τοῦ Marquis de Ville (Marquis de Ville, III Part, 199). Εἰς τοιαύτας ἀορίστους φήμας ἐβασίσθη ἡ κατὰ τοῦ Μοροζίνι ἐπίθεσις ἐν Ἑνετίᾳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος (Daru, 100). Ἡ παρὰ Ἀθ. Ὑψηλάντη, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, Κωνσταντινούπολις 1870, σελ. 162, μυθώδης διήγησις περὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος ἔχει βάσιν ἀναλόγους φήμας.

⁸³) Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἐντελῶς ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὁ Μπαρότσης ἠτομολήσε μόνον μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιθέσεως καὶ ὅτι προηγουμένως εὗρίσκετο εἰς μυστικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν ἐχθρόν.

Ἡ ἐπίθεσις, διαρκέσασα ἄνευ διακοπῆς καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅταν ἦδη αἱ γραμμαὶ προσπελάσεως καὶ αἱ ὑπόνομοι εἶχον πλημμυρίσει ἐκ τῶν βροχῶν, καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Χάνδακος, ἦτο λυσσώδης, ἀλλὰ λυσσώδεστερα ὑπῆρξεν ἡ ἄμυνα καὶ εἰς ταύτην—ἐνισχυομένην ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1668 δι' ἄλλεπαλλήλων βοηθειῶν, κυρίως γαλλικῶν⁸⁴—ὠφείλετο ἡ πέραν τοῦ ἔτους ἀπὸ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἐπιθέσεως, δηλαδὴ τῶν ἀμέσων συνεπειῶν τῆς προδοσίας, ἄντοχή τοῦ φρουρίου. Ἄλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται νὰ παρακολοινηθῶμεν τὰς φάσεις τοῦ λυσσώδους τούτου ἀγῶνος. Τὰ προεκτεθέντα εἶναι ἄρκετὰ διὰ νὰ καταδείξουν τὸ μέγεθος τῆς προδοσίας τοῦ Μπαρότση. Ὡς λέγει ὁ Pavanello: *Certo se il Gran Visir avesse continuato a dirigere le sue artiglierie contro Panegrà e Bellem, questi bastioni, più forti di assai, avrebbero resistito più a lungo, ed il Morosini non sarebbe stato costretto ad affrettarvisi con l'incensurabile, anzi lodevole scopo di concludere dei patti onorevoli per la patria e per sé, a costo anche di farsi smentire dal Senato, di essere accusato di tradimento, di macchiare la sua gloria. Tale fu l'opera del Barozzi sotto Candia.*

Ἡ ἀμοιβὴ τῆς προδοσίας τὴν ὁποίαν παρὰ τῶν Τούρκων ἔλαβε, περὶ τῆς ὁποίας ἀμέσως κατωτέρω, ἡ ἐξέχουσα θέσις τούτου καὶ εἰς τὰς μελλοντικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων, οἱ τιμητικοὶ τίτλοι καὶ διακρίσεις οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰ περὶ αὐτοῦ τουρκικὰ ἔγγραφα καὶ ἀντιθέτως αἱ κατὰ τούτου ἴβρεις Ἑλλήνων καὶ Ἑνετῶν καὶ ἡ συστηματικὴ δίωξις του ἐκ μέρους τῶν τελευταίων, χαρακτηρίζουν ἀκόμη καλύτερον τὴν προδοσίαν. Ὁ Μπουνιαλῆς τὸν ἀποκαλεῖ *ἐπίβουλον* Ἰούδα, Ἑβραῖο, ἄπιστο, ἀλλοίθωρο, κακόγνημο, πλάνο καὶ ἀλόπητον, ὁ Valiero, *sciagurato* (ἀπαίσιον) καὶ τὸ δημῶδες ῥῆμα ἐκφράζει τὴν «ἀμάχη καὶ κακιά τοῦ σκύλλου τοῦ προδότη».

* * *

Ἀλλὰ ποῖος ὁ Μπαρότσης οὗτος; Ὁ Μπουνιαλῆς ἀναφέρει ὅτι ἦτο ἀπὸ τῆς γενιᾶς Μπαρότση, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν γνωστὴν οἰκογένειαν Barozzi, τῆς ὁποίας κλάδους εὐρίσκομεν κατεσπαρμένους εἰς διάφορα μέρη τῆς δυτικῆς⁸⁵ Κρήτης καὶ εἰς τὸ Μ. Κάστρο. Ὁ Valiero καὶ αἱ

⁸⁴) Βλ. Στ. Σπανᾶκη, Ὑπόμνημα τοῦ Μοροζίνι πρὸς τὸ Λουδοβίκο XIV, «Κρητικὰ Χρονικά» Α', 74 κ.ἑξ.

⁸⁵) Εἰς τὴν δυτικὴν Κρήτην, καὶ ἀκριβέστερον εἰς τὴν κατανεμηθεῖσαν εἰς φέουδα τὸ 1252 διὰ τοὺς ἀποικησάντας τότε εὐγενεῖς Ἑνετοὺς περιοχὴν, ἐγκατεστάθη ὁ πρῶτος Barozzi, Andrea καλούμενος, ἐκ τῆς συνοικίας Santo Moysse τῆς Βενετίας, λαβὼν δύο καβαλλαρίας (βλ. Γ'εωρ. Σήφακα, Παραζώρησις τοῦ διαμερισματος τῶν Χανίων κλπ. [1252], Ἀθῆναι 1940, σ. 26), ἀναμφιβόλως

πηγαὶ τοῦ Pavanello συμφωνοῦν εἰς τοῦτο, ἀλλὰ τονίζουν ὅτι δὲν ἦτο πατριόσις (βλ. τὰς παρατεθείσας πηγάς). Ἡ οἰκογένεια Μπαρότση τοῦ Κάστρου ἀπετέλει προφανῶς κλάδον τῆς ἐν τῇ δυτικῇ Κρήτῃ ἐγκατεστημένης οἰκογενείας καὶ δὲν φαίνεται νὰ εἶχε φέουδον εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Χάνδακος⁸⁶. Οἱ Barozzi τοῦ Κάστρου ἀναφέρονται ὡς ἄπλοῖ

δὲ εἶχε κατοικίαν ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Χανίων. Ἐκ τούτου κατήγοντο οἱ Barozzi τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰ ἔγγραφα ὡς διαμένοντας ἐν Χανίοις· βλ. E. v. a T'ea, Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630, «Atti del R. Istituto Veneto» LXXII σ. 1429, Μπουνιαλῆς 173, στ. 24. Εἰς ἐκ τῶν τελευταίων γόνων τῆς οἰκογενείας ταύτης ὁ Luca Barozzi ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς τοπικὰς ἀρχὰς τῶν Χανίων καὶ μετ' ἄλλων πέντε ἐξωρίσθη, ἐπανελθὼν μόνον κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς τουρκικῆς κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείας [1645]· βλ. Εἰσαγωγὴν Ἀγαθ. Ξηρουχάκη εἰς τὸν Κρητικὸν Πόλεμον σ. 54-60, ὅπου οὗτος ὑποπιεύεται προδοσίαν τῶν εὐγενῶν τούτων, συντελέσασαν εἰς τὴν κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν. Τὸ κυρίως γνωστὸν ὡς φέουδον Barozzi, ἦτο τὸ κατὰ τὴν περιοχὴν Ἀργυρουπόλεως, Μυριοκεφάλων, Ἀγίου Κωνσταντίνου, Ρουστίκων. Ἐν Ἀργυρουπόλει μέχρι σήμερον ἀκούεται συνοικία «Μπαροτσανά», ὅπου καὶ ἡ ἐκκλησία Παναγία τοῦ Μπαρότση (Gerola M.V. II, tav. 6). Τὸ χωρίον Mirochlofala, ἀνῆκον κατὰ ἔγγραφον τοῦ 1397 (Noiret, Documents inédits κλπ., Paris 1892, σ. 88) εἰς τὸν εὐγενὴ ser Andrea Baroci, παρέχεται ἵνα ἀγορασθῇ ὡς φέουδον εἰς Κρήτας προδότης. Τὸ μέγαρον τῶν Barozzi διεσώζετο μέχρις ἐσχάτων ἐντὸς τοῦ χ. Ἀγ. Κωνσταντίνος, ἀλλὰ ἡ πρόσσφις του κατεδαφίσθη κατὰ τὴν Κατοχὴν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν (βλ. Gerola, αὐτ. III, 275, εἰκ. 176). Σώζεται μέχρι σήμερον εἰς τὴν γραφικὴν τοποθεσίαν «Μπουτσουνάρι» Ρουστίκων μεγαλοπρεπὴς κρήνη μετὰ πολλῶν λαξευτῶν ἐδωλίων μὲ ἐπιγραφὴν τοῦ Φραγκίσκου Μπαρότση 1509 (Pashley, Travels in Crete I, 97, Gerola, αὐτ. IV, 367 καὶ 61 εἰκ. 37). Εἰς ταῦτα ἀναφέρεται ὁ Μπουνιαλῆς γράφων (236, στ. 29-30):

*Καὶ τοῦ Μπαρότζη τὰ χωριά τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον
καὶ ταῖς Βετζίλαις τὰ νεγὰ καὶ τὸ περβόλι ἐκεῖνο.*

Τὸ ὑπὸ Belon (Observations etc., Paris 1588) ἀναφερόμενον χωρίον τοῦ εὐγενοῦς Ἰωάννου Ἀντωνίου Μπαρότζη πλησίον τῆς Χώρας τῶν Σφακιῶν (βλ. παρὰ Ξανθοῦδίδου, Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ, Ἀθήναι 1939, 144) ἀνῆκε προφανῶς εἰς τὴν αὐτὴν γειτονικὴν πρὸς τὰ Σφακιά περιοχὴν (ἴσως μὲ τὸ χ. Μυριοκέφαλα).

Barozzi ἀναφέρονται διάφοροι τιτλοῦχοι ἐν Ρεθύμνῃ (Ξηρουχάκη, Βενετοκρατούμενη Ἀνατολή κλπ., Ἀθήναι 1934, 125, 148 καὶ 154. E. Gerolani and, Histoire de la Noblesse Cretoise, Paris 1907, 140; Luca Barozzo, consigliere. Ὁ Μπουνιαλῆς (585, στ. 25 κ.εξ.) συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν δέκα εὐγενῶν οἰκογενειῶν τῆς Ρεθύμνης. Εἰς ἔγγραφον τοῦ 1407 (Noiret, αὐτ. 184) εἰς Marin Barozzi, citadin nostro in distretto Rethemo, παρίσταται ὡς ἔχων διαφορὰς μετὰ τοῦ Alexi Christiani.

⁸⁶) Ἴσως δὲν εἶναι συμπτωματικόν, ὅτι ὁ πρῶτος ἀποικὸς καὶ ἄλλοι τῆς δυτικῆς Κρήτης φέρουν τὸ ὄνομα Andrea, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ προδότη τοῦ Μ. Κάστρου.

cittadini⁸⁷, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται τινὲς τούτων νὰ διετήρουν τὴν εὐγενειάν των. Μέρος τούτων εἶχεν ἐξελληνισθῇ καὶ ἀσπασθῇ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα⁸⁸, ὑπῆρχε δὲ ἐν Χάνδακι ναὸς ὀρθόδοξος Παναγίας Μπαροτσανῆς⁸⁹. Ἐκ τῶν ἐξελληνισθέντων καὶ ὀρθοδόξων τούτων Μπαρότση προῆλθον οἱ καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁμώνυμοι⁹⁰, τῶν ὁποίων μέχρι σήμερον σώζονται ἀπόγονοι (λ.χ. εἰς τὰ χ. Βενὶ καὶ Ἀγρίδια Μυλοποτάμου καὶ μέχρι πρὸ τινος εἰς τὴν πόλιν τῆς Ῥεθύμνης καὶ ἐν τῷ χ. Λουτροῦ περιόχῃς Χάνδακος).

Εἰς τοὺς cittadini ἀνῆκεν ἀσφαλῶς ὁ ἀπλοῦς σολντάτος μηχανικὸς Μπαρότσης. Ἀλλὰ ἦτο ἐκ τῶν ὀρθοδόξων; Ὁ Μπουνιαλῆς μένεα πνέων κατὰ τοῦ προδότου ἔγραφε περὶ αὐτοῦ ὥς εἶδομεν (476, 17-18):

*Φράγκικα δὲν ἐπίστευγε, δὲν ἦτοτε Ρωμαῖος,
μόνο γιατί' εἶχε βάπτισμα, μὰ πέρινα σὰν Ῥεβοῖος.*

Ἐκ τούτων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συναγάγῃ τις ὅτι εἶχε δεχθῇ τὸ ὀρθόδοξον βάπτισμα⁹¹. Ἐν τούτοις θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, ὅτι κατὰ τὴν ταφήν του ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέστησαν ὁ λατῖνος Ἐπίσκοπος καὶ φράγκοι μοναχοὶ καὶ τοῦτο καθιστᾷ πιθανώτερον ὅτι ἦτο ἐκ τῶν

⁸⁷) Μεταξὺ τῶν cittadini οἱ ὅποιοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος ἔφυγον εἰς Κέρκυραν ἀναγράφεται οἰκογένεια Barozzi: βλ. Σ. Θεοτόκη, Κατάλογος τῶν Κρητικῶν οἰκῶν Κερκύρας, «Ν. Ἑλληνομνήμων» τ. 10ος, 453. Ἐγκαταλειφθεῖσα οἰκία κατὰ τὴν συνοικίαν «Κερά Φανερωμένη» τοῦ Χάνδακος τοῦ ἀναχωρήσαντος κατὰ τὴν ἄλωσιν mastori Kostantin Baroci (Γ.Α.Η., Κῶδ. Ἀφιερωμάτων, σ. 53) ἀφιερῶνται ὑπὸ τινος τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Κιοπρουλῆ.

⁸⁸) Διὰ τὰς ἐξελληνισθείσας καὶ ἀσπασθείσας τὸ ὀρθόδοξον δόγμα ἐνετικὰς οἰκογενεῖας βλ. Ξανθοῦ δίδου, αὐτ. 127 καὶ Π. Ρεδιάδου, ἐν ΕΕΚΣ Α', 66).

⁸⁹) Gerola, Topografia delle Chiese d. Città di Candia, «Bessarione» 34, σ. 18 καὶ 32 τοῦ estratto. Ἡ Παναγία φαίνεται ὅτι ἦτο προστάτις τῆς οἰκογενείας· βλ. τὴν ἐν Ἀργυρουπόλει ἐπίσης ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἡ Μπαροτσανὴ παρεχωρήθη εἰς τοὺς Καπουτσίνοους «alla condizione che essa non appartenesse al rito greco, e poiche viceversa sappiamo che la chiesuola era officiata da scismatici...» (βλ. Gerola, I Francescani in Creta, «Collectanea Franciscana», Assisii, II [1937], 322. Σήμερον δὲν σώζεται ἡ ἐκκλησία ἱκανῶς ὥμως διατηρεῖται τὸ συναφές πρὸς αὐτὴν μέγαρον Μπαρότση (οἰκία Εὐαγ. Περᾶκη).

⁹⁰) Ἦδη τὸ 1659 εἰς Ἱερεμίας Μπαρότζης εἶναι ἡγούμενος τῆς Μονῆς Κερά Γωνιάς Κισάμου (βλ. «Χριστιανικὴ Κρήτη» Β' 10, 34 καὶ Ν. Τωμαδάκη - Σολ. Βογιατζάκη, Σημειώματα Ἱ. Μονῆς Γωνιάς, Χανιά 1931, σ. 39). Εἰς Σταμάτης Μπαρότσης, πραγματογνώμων εἰς καθορισμὸν ὁρίων τῆς περιόχῃς Μυλοποτάμου (Γ.Α.Η. Κῶδ. 2, σ. 127).

⁹¹) Θὰ ἰδύνατο ὥμως τὸ μόνο γιατί' εἶχε βάπτισμα νὰ ἀναφέρεται κατὰ ζεύγμα καὶ εἰς τὸ *Φράγκικα δὲν ἐπίστευγε*, ὅποτε θὰ ἐόρμαινεν ἁπλῶς ὅτι εἶχε βαπτισθῇ.

μὴ ἐξελληνισθέντων καὶ μὴ δεχθέντων τὸ ὀρθόδοξον δόγμα Barozzi⁹².

Εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν παρατεθεισῶν πηγῶν, πλὴν τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων, ἀναφέρεται τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα τοῦ Μπαρότση. Τοῦναντίον εἰς τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα, ἔξαιρουμένου τοῦ πρώτου, ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τοῦτο κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν νὰ ἀναγράφονται τὰ μικρὰ ὀνόματα μετὰ τῶν πατρωνιμικῶν, καὶ τούτων παραλειπομένων, ὅσakis οἱ συνοδεύοντες τίτλοι ὥς εἰς τὰ ἔγγραφα ταῦτα τὰ καθίστων περιττά. Τὸν Ἀνδρέαν τοῦτον, ὁ ὁποῖος ἀνεγράφετο ὥς «ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς τοῦ ἔθνους [ἢ τῶν προκρίτων τοῦ ἔθνους] τῶν χριστιανῶν» (ἔγγρ. ἀριθ. 2 καὶ 4) «ἀξιονόμαστος καὶ διακεκριμένος μεταξὺ τῶν προσεστώτων τοῦ ἔθνους τῶν Χριστιανῶν, οὗ τὰ τέλη σφραγισθείησαν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς» (ἔγγρ. ἀριθ. 3), εἶχον ταυτίσει κατ' ἀρχὰς μὲ τὸν ἐπιφανῆ ἐκ Ῥεθύμνης Ἀνδρέαν Μηλιώτην⁹³. Ἀλλ' οὗτος ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα τοῦ Τ. Α. Η. μὲ τὸ ἐπώνυμόν του Milyoti καὶ δὲν ἔλαβε τιμᾶριον διὰ τὰς προσφερθείσας ὑπηρεσίας του, ἀλλὰ κατέλαβεν ἀνωτέραν διοικητικὴν θέσιν ἐν Χάνδακι. Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἔγγραφον ἀναγράφεται δητῶς ὥς Ἀνδρέας Μπαρότσης καὶ ἡ ἐπιρροή του ἐπὶ τῶν Τούρκων ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν μεσολάβησίν του δι' ἀποφυλάκισιν ἐγκληματίου τῶν κατέργων, μεσολάβησιν ἡ ὁποία ἐγένετο κατόπιν σημαντικῆς δωροδοκίας.

Αὐτὸ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων, συνδυαζόμενον μὲ τὰ ἐξ ἄλλων πηγῶν γνωστά, πείθει ἀπολύτως, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Ἀνδρέας οὐδεὶς ἄλλος εἶναι παρὰ ὁ προδότης Μπαρότσης.

Τὸ σημαντικὸν τιμᾶριον, ὅπερ ἔλαβε παρεχωρήθη εἰς αὐτὸν δυνάμει αὐτοκρατορικοῦ Μπερατίου (ἔγγρ. ἀριθ. 2, 3, 4 καὶ 5) καὶ λόφῳ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 ἔγγραφον⁹⁴. Τὴν φύσιν τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων γνωρίζομεν ἥδη ἐν μέρει: ἐσχετί-

⁹²) Οὕτω πιστεύει καὶ ὁ Χατζιδάκις, σ. 30-31, ὅστις χαρακτηρίζει τὸν προδότην ὡς Φραγκολεβαντῖνον, ἐργαζόμενον μόνον ὑπὲρ τοῦ χρήματος.

⁹³) Βλ. ὑποσ. δ. Οὗτος αὐτομολήσας τὸ 1653 ἐκ Χάνδακος ὑπῆρξε: ατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς πολιορκίας ἔμπιστος τοῦ Κιοπρουλή (Μπουνιάλης, 536, στ. 24 κ.ἑξ.). Ἐπίσης δέον νὰ μὴ γίνῃ σύγχυσις μετὰ ἐτέρου Ἀνδρέου, καὶ τούτου μηχανικοῦ, ἐκ Κρήτης, Κορνάρου τὸ ὄνομα, ὅστις, φαίνεται, προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Βελιγραδίου τὸ 1690 ἡ τοῦλάχιστον ἐγένετο ὑποπτος προδοσίας, ὡς ἐνεχόμενος εἰς τὴν ἀνατίναξιν τοῦ πύργου, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας προήλθεν ἡ πτώσις τοῦ φρουρίου (βλ. Pietro Garzoni, Istoria della Repubblica di Venezia, Venezia MDCCV, σ. 383-384· πβλ. Ὑψηλάντου, αὐτ., 263).

⁹⁴) «Λεδομένου δὲ ὅτι προηγήθησαν πολλαὶ ὑπηρεσίαι τοῦ Ἀνδρέα τούτου πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ διὸ καθ' ἑκάστον ἔτος λαμβάνει οὗτος μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας μου...».

ζοντο μὲ τὴν προδοσίαν τοῦ Μ. Κάστρου. Οἱ στίχοι τοῦ Μπουνιαλῆ :

*“Ολοι τοῦ ηὐχαρίστησαν κ’ εἶπ’ ἄν του νὰ γυρίζη,
τόπους, χωριά τοῦ ᾗ χάρισε νὰ στέκη νὰ τὰ ῥίζη. (476, 25-26)*

εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικοὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ χορηγηθέντος τιμαρίου περιλαμβάνοντος δλόκληρα χωρία. Τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀποδοτικότητα, ἡ ὁποία θὰ ἐξησφάλιζε εὐμάρειαν διὰ βίου εἰς τὸν προδότην, λίαν χαρακτηριστικῶς περιγράφει διὰ τῶν στίχων :

*᾽Σ τὸν τόπον, ὅπου ἐρμήνευσε σὲ χάριν ἐδικήν του,
θέλει τοῦ δώσει ἀνάπανσι νὰ στέκη ᾽ς τὴν ζωὴν του.*

Ἡ πηγὴ τοῦ Hammer καὶ τοῦ Pavanello Kindersberg's Bericht ἀνέφερε, ὅτι διὰ τὴν προδοσίαν του ἐλάμβανεν ἐπιχορήγησιν 3000 ταλλήρων, ποσοῦ ἐπενδυθέντος εἰς δημοσίας γαίας τῆς Νήσου. Ἦδη ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων καθορίζεται ἀκριβέστερον τὸ παραχωρηθὲν τιμᾶριον. Τοῦτο ἦτο στρατιωτικόν⁹⁵, ἐκχωρηθὲν πιθανώτατα πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Μ. Κάστρου, πάντως πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς Νέας Κανονιστικῆς Διατάξεως τοῦ 1671⁹⁶, ἀφ' οὗ τὰ περιεχόμενα εἰς τὰ ἔγγραφα στοιχεῖα ἀποδεικνύουν ἰσχύον τὸ πρὸ τῆς Διατάξεως ταύτης φορολογικὸν σύστημα. Τὴν ἑκτασίαν του δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς⁹⁷. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 2, 3, 4, 5 καὶ 7 ἔγγραφα ἀναγράφουν ὡς κύριον μέρος τούτου τὸ Τέμενος καὶ τὰ παρ' αὐτὸ κείμενα χωρία. Εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. μάλιστα 5 καὶ 7 ὁρίζεται ἀκριβέστερον ὅτι τὸ Τέμενος τοῦτο ἦτο τὸ Νέφς Τέμενος τοῦ Σαντζακίου Χάνδακος, δηλαδὴ τὸ σημερινὸν Καλὶ Καστέλλι⁹⁸. Τὰ παρ' αὐτὸ κείμενα ἢ ἐξ αὐτοῦ ἐξαργυρώμενα χωρία δὲν κατονομάζονται πάντα, ἀναφέρεται ὁμως τὸ Μετόχιον αὐτοῦ καὶ τὰ χ. ᾽Αγία ἢ ᾽Αγιο Ἀρχάνες (προφανῶς ᾽Ανω Ἀρχάνες)⁹⁹. Ἐκ τούτου

⁹⁵) Διὰ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας παραχωρηθὲν. Zuamadan (= ἐκ τῆς τάξεως τῶν τιμαριούχων εἰς τὸν ἐνικὸν Zaim) χαρακτηρίζεται ὁ Ἀνδρέας. Περὶ τιμαρίων βλ. Ν. Σταυράκη, Στατιστικὴ κλπ., Ἀθήναι 1890, σ. 147 κ.ἑξ. Ἐν τούτοις ἡ σχέσις τοῦ τιμαριούχου τούτου Ἀνδρέα πρὸς τὴν Ὀθωμαν. Αὐτοκρατορίαν ἦτο ἰδιόρρυθμος, διότι, ἐνῶ ἀνῆκε εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποδουλωθέντων Χριστιανῶν, τῶν γενικῶς χαρακτηριζομένων ὑποτελῶν (zımmi) — καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομά του ἐνιαχοῦ —, διατηρεῖ ὁμως ἀκεραίαν τὴν ἰδιότητά του ὡς τιμαριούχου.

⁹⁶) Βλ. «Κρητικὰ Χρονικά» Α', σ. 84 κ.ἑξ. Διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς περὶ κτηματογραφίσεως καὶ ἀπογραφῆς τῆς Κρήτης αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς βλ. Hammer, 657.

⁹⁷) Τὰ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 ἔγγραφον περιεχόμενα στοιχεῖα θὰ ἦσαν βοήθητικά ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἐὰν τὸ κείμενον ἐσώζετο καλύτερον.

⁹⁸) Βλ. «Κρητικὰ Χρονικά» Α' σ. 109.

⁹⁹) Ἐκ τῆς θέσεως ἑνὸς «νοκτᾶ» ἐξαργυρᾶται ἡ ἀνάγνωσις ᾽Αγιο ἢ ᾽Ανω. Ὁ τύπος Ἀναγιόρτες τοῦ ἐγγράφου β εἶναι παρεμφθαρμένος καὶ κατέχει τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν εἰς τὰ ἄλλα ἔγγραφα τὸ ᾽Ανω Ἀρχάναις.

συνάγεται ὅτι τὸ τιμᾶριον τοῦ Μπαρότση ἐξετείνεται κατὰ τὴν Ν καὶ ΝΑ παρυφὴν τοῦ ὄρους Γιούκτα, περιλαμβάνον εἴφορον καὶ κατὰ-
ρυτον περιοχὴν.

Τὸ περιέργον εἶναι ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Νέφς Τεμένους εἶχεν ἐκχω-
ρηθῇ τὸ 1647 ὡς φέουνδον μετὰ τῆς Β καὶ ΒΑ τούτου ζώνης, τῆς διη-
κούσης κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Γιόφυρου μέχρι τοῦ Μ. Κάστρου, εἰς
τὸν πρῶτον ἀπογραφέα τῆς Κρήτης Σοφοῦ Μεχμέτ Πασᾶν¹⁰⁰. Καὶ τὸ
φέουνδον τοῦτο διετήρησαν μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ κληρονόμοι του.
Ἡ ἀνακήρυξις του ὡς βακουφικοῦ τὸ κατοχύρωνε κατὰ πάσης παρα-
βιάσεως. Ἐκ τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ συναχθῇ ὅτι τὸ παραχωρηθὲν εἰς
τὸν Μπαρότσην τμήμα τῆς περιοχῆς Τεμένους ἦτο τὸ Α τῆς ζώνης τοῦ
φεοῦδου Σοφοῦ Μεχμέτ καὶ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Νέφς Τέμενος, καίτοι
ὀνομαστὶ ἀναγραφόμενον, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνήκῃ εἰς αὐτόν. Ἡ
ἄξια τοῦ τιμαρίου δὲν καθορίζεται μὲν ὑπὸ τῶν ἐγγράφων, ἀλλὰ θὰ
ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῇ κατὰ προσέγγισιν ἐκ τοῦ ἀναγραφομένου κατ' ἀπο-
κοπὴν καὶ ἐτησίως καταβαλλομένου πρὸς τὸ δημόσιον φόρου (μουκατ-
τᾶ) εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 ἔγγραφο. Δυστυχῶς τὸ ποσὸν διὰ τὴν ζώνην
τοῦ κατὰ τὸ Τέμενος τμήματος λόγω βλάβης τοῦ κώδικος δὲν γνωρίζο-
μεν¹⁰¹. Ἡ ζώνη Ἀρχανῶν εἶχε καταχωρισθῇ διὰ 31.149 ἄσπρα.

Δύο ἄλλα σημεῖα τῶν ἐγγράφων ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ ἀναφερόμενος
Ἀνδρέας εἶναι αὐτὸς ὁ Μπαρότσης, σημεῖα τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς τὴν
περαιτέρω δρᾶσίν του καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἐν Κρήτῃ τιμαρίου
του. Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 ἔγγραφο ἀναγράφεται δῖς, ὅτι ἐλάμβανε καθ'
ἕκαστον ἔτος μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας τοῦ Σουλτάνου, ἐκ δὲ τοῦ ὑπ'
ἀριθ. 7 γίνεται γνωστόν, ὅτι εἰς τὸν ὑποτελῆ Ἀνδρέαν ἐξεχωρήθη ἀντὶ
τοῦ ἐν Κρήτῃ τιμαρίου του, τὸ ὅποῖον περιέρχεται εἰς τὸν Βεζύρην
Ἀχμέτ Πασᾶν, τὸ χωρίον τῆς νήσου Χίου Χαρκούς. Εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ.
2-5 ἔγγραφα περιέχονται οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀνδρέας δὲν
ἦτο καθόλου ἐνχαριστημένος μὲ τὸ ἐν Κρήτῃ τιμᾶριόν του, εἶχε διαρ-

¹⁰⁰) Τοῦτο ἀφιέρωσε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν τεμενῶν του· βλ. τὸ ἀφιερω-
τήριον τοῦ 1654 ἐν Τ.Α.Η., Κῶδ. Ἀφιερωτηρίων, σ. 254.

¹⁰¹) Οὐτε δύναται νὰ ἐξαχθῇ δι' ὑπολογισμοῦ ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν 100 χιλιά-
δων ἄσπρων, ἀντὶ τοῦ ὁποίου παρεχωρήθη εἰς τὸν Βεζύρην Ἀχμέτ Πασᾶν, ἀφ'
οὗ τὸ ποσὸν τοῦτο ἀποδεικνύεται διάφορον τοῦ καθορισθέντος διὰ τὸν Μπαρό-
τσην. Ὁ διακανονισμὸς τοῦ «μουκαττᾶ» ἐγένετο μὲ βάσιν τὰ εἰσοδήματα τοῦ
τιμαρίου, ἐπομένως θὰ ἦτο δύσκολον νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἂν πράγματι τὸ ἐπεν-
δυθὲν εἰς γαίας τίμημα ἦτο τὸ ἀναφερόμενον ὡς 3000 τάλληρα. Ὁ χαρακτη-
ρισμὸς τοῦ τελευταίου ποσοῦ ὡς ἐπιχορηγήσεως (pensione) ἐπενδυθείσης εἰς
γαίας δέον νὰ ἐρμηνευθῇ, ὅτι εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνήρχετο ἡ ἐτήσια ἀπόδοσις
τοῦ τιμαρίου. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐξ ὅσων κατωτέρω παρατίθενται σχετικῶς
μὲ τὰς προσπάθειάς ἀνταλλαγῆς τοῦ τιμαρίου.

κῶς παρόπινα καὶ ἐξήτει νὰ προστατευθῇ δι' ἐκδόσεως αὐτοκρατορικῶν διαταγῶν, τὰς ὁποίας προσωπικῶς ἐξεμίαινε ¹⁰². Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι ἀπολύτως σύμφωνα μὲ ὅσα ἐξ ἄλλων πηγῶν πληροφοροῦμεθα περὶ τοῦ προδότου Μπαρότση.

Ἡ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος μέχρι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βιαίου θανάτου του δραῖσις αὐτοῦ συγκεφαλαιοῦται εἰς τὰ ἀκόλουθα ¹⁰³:

Κατὰ τὰ δύο ἀκολουθήσαντα τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος ἔτη ὁ Μπαρότσης διέμενεν ἐν Κρήτῃ νεμόμενος τὸ τιμαρίον του καὶ ἐπωφελούμενος τῆς θέσεώς του καὶ τῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἔσκει εἰς τοὺς Τούρκους διὰ νὰ χρηματίζεται. Ἡ περιεχομένη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 ἔγγραφον περίπτωσις δὲν θὰ ἦτο ἡ μοναδική. Στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν ἐγένοντο κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὥστε νὰ λάβουν οὗτοι ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν του.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Μπαρότσης συνήντησε σημαντικὰς δυσκολίας περὶ τὴν κάρπωσιν τοῦ τιμαρίου του. Ἡ γεινίασις τούτου πρὸς τὸ φέουδον τοῦ Σοφοῦ Μεχμέτ Πασᾶ, ἄνευ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων ἑκατέρου, ἐδημιουργεῖ, φαίνεται, προστριβὰς. Τὸ τιμᾶριον ἀπεδεικνύετο ὅτι δὲν ἦτο τόσον σημαντικὸν ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνετο. Ὁ Μπαρότσης ἠναγκάζεται νὰ κάμνῃ ὑποχωρήσεις πρὸς τοὺς Τούρκους προὔχοντας. Ἀλλὰ ἡ ὅλη κατάστασις ἐπεδεινοῦτο τόσον ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποστροφῆς τῶν ἐπιχωρίων χριστιανῶν ὅσον καὶ ἐκ τῶν εἰς βάρος του αὐθαιρεσιῶν τῶν τούρκων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, ἐπωφελουμένων τῆς ἰδιοτύπου θέσεώς του ἀπέναντι τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου. Οὕτω οἱ ῥαγιαδες τῶν χωρίων αὐτοῦ ἀπέφευγον νὰ καλλιερگوῦν τὰ ἐδάφη τοῦ τιμαρίου του καὶ ἐγκαταλείποντες ταῦτα μετέβαινον εἰς ἄλλας περιφερείας, ἵνα ἐργασθοῦν. Οἱ τούρκοι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐταλαιπώρουν τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων τῆς περιοχῆς του, ἐπιβαρύνοντες τούτους μὲ ἰδικὰ των ἔξοδα συντηρήσεως, καὶ ἀπεμίζων ὅ,τι παρὰ τούτων ἠδύναντο. Ἐπὶ πλέον εἰσέπραττον αὐθαιρέτως διάφορα ποσὰ παρὰ τοῦ Μπαρότση καὶ τὸν παρεκώλυνον νὰ εἰσπράττῃ οὐχὶ πλέον ὅσα ἡ βουλιμία τοῦ ἐπέβαλλεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους κατὰ νόμον ἐδικαιοῦτο. Ὁ προδότης ἐπὶ πλέον ἡσθάνετο ὅτι δὲν ἦτο ἀσφαλὴς εἰς τὸν τόπον, τὸν ὅποιον ἐπρόδωκε.

Τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου τοῦ 1672 ὁ Ἀνδρέας Μπαρότσης εὗρίσκει-

¹⁰²) Τὴν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 ἔγγραφον ἀναφορὰν τῶν κατοίκων τῶν χωρίων του ἀπέσπασεν ἡ ὑπηγόρευσε, φαίνεται, αὐτὸς ὁ Μπαρότσης.

¹⁰³) Τὰς περισσοτέρας πληροφορίας εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀντλῶ ἐκ τοῦ Pavanello, τοῦ ὁποίου αἱ κύριαι πηγαί, ὡς εἴπομεν, εἶναι τὰ μυστικὰ ἀρχεῖα τῆς Ἑνετίας.

ται εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἡ ἐκεῖ παρουσία του ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς 8ης Ἰανουαρίου 1672, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Pavanello ἀντλεῖ ἐξ ἐγγράφου τοῦ Βαίλου Quirini πρὸς τὴν Σύγκλητον¹⁰⁴: «Ὁ ἐκ Χάνδακος προδότης Μπαρότσης», χαρτοπαίζων μετὰ τινος εὐγενοῦς Γάλλου ὀνόματι Conte, ἐπυροβολήθη ὑπὸ τούτου, ἀλλ' ἐσώθη ὥς ἐκ θαύματος, ἐπειδὴ ἡ σφαῖρα παρεξέκλινε τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ὑπηρετοῦ τοῦ τελευταίου. Προφανῶς ἡ ἐπίθεσις ὀργανώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βαίλου, ὅστις ἐπιλέγει: «ma Dio giusto riserverà forse a questo fellone un esemplar castigo in tempo opportuno, non negando lui stesso d'haver quasi in horrore il nome suo per essere stato causa di tanta strage e di tanto male al mondo Christiano». Τοῦ λοιποῦ φαίνεται ὅτι ὁ Μπαρότσης, καίτοι εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς Κρήτην, εὐρίσκετο ὑπὸ παρακολούθησιν ἐκ μέρους τῶν πρακτόρων τοῦ Βαίλου. Ἐξ ἐγγράφου τοῦ Quirini πρὸς τοὺς Ἐξεταστάς, τῆς 26ης Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους,¹⁰⁵ καταφαίνεται ὅτι οὗτος ἐτέλει ἐν γνώσει τῶν κινήσεων καὶ προθέσεων τοῦ προδότη: γνωστοποιῶν τὴν λήψιν «via Cuttaro» ἐκ μέρους τούτων «di certi requisiti»¹⁰⁶ ἔγραφεν, ὅτι θὰ ἐφρόντιζε νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ μὲ μεγίστην περίσκεψιν εἰς εὐθετον χρόνον καὶ μάλιστα προσεχῶς, ἀφ' οὗ ἀνεμένετο ἡ ἀφίξις τοῦ προδότη διὰ γαλέρας τοῦ Μ. Βεζύρου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσέθετεν: «Costui per quello che intendo, non può viver in Candia Presento che possa ridursi ad habitare in Scio, non assicurandosi di soggiornare a Milo, tutto che habbi qualche possessione della moglie»¹⁰⁷.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς προδοσίας του ὁ Μπαρότσης εἶχεν ἀποβῆ ἀπαράιτητος τεχνικὸς σύμβουλος δι' ἐκάστην ἐκστρατείαν καὶ μάλιστα πολιορκίαν πόλεως γινομένην ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἢ τοῦ Μ. Βεζύρου. Ὁ Pavanello βεβαιώνει, ὅτι οὐδεμία πολιορκία ἐγένετο χωρὶς νὰ συμβουλευθῶν τὴν πεῖράν του. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 ἐγγράφου. Ἡ πληροφορία τοῦ Βαίλου περὶ τῆς προσεχοῦς ἀφίξεως τοῦ Μπαρότση διὰ πολεμικοῦ πλοίου (γαλέρας) εἰδικῶς ἀποστελλομένου εἰς Κρήτην ἦτο ἀσφαλής. Ὁ Σουλτάνος εἰς τὰ θερμὰ λουτρὰ τῆς Μεσημβρίας παρὰ τὴν Βάρναν εὐρισκόμενος ἐδέχθη εἰς ἀκρόασιν μηχανικόν τινα φυγάδα ἐκ Πολωνίας Γάλλον, ὥς

¹⁰⁴) Archivio di Stato-Senato Costantinopoli.

¹⁰⁵) Archivio di Stato - Inquisitori di Stato, dispacci dai Balivi di Costantinopoli.

¹⁰⁶) Ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μέσων ἐξοντώσεως, ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῆς τῆς περαιτέρω μυστικῆς ἀλληλογραφίας (βλ. κατωτέρω).

¹⁰⁷) Αἱ ὑπογραμμίσσεις εἶναι ἰδικαί μου. Ἀμφότερα τὰ ὑπογραμμισθέντα εἶναι ἀπολύτως σύμφωνα πρὸς τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τῶν ὑπ' ἀριθ. 2-7 ἐγγράφων.

ἐπιστεύετο, ὅστις παρουσίασεν εἰς αὐτὸν τὸ σχέδιον τοῦ φρουρίου Καμενέτζ (*Chiamaniz*) καὶ παρίστα εὐκόλον τὴν κατάληψίν του. Ὁ Μ. Βεζύρης ἔκρινεν ὅτι ἡ παρουσία τοῦ προδότου Μπαρότση ἦτο ἀπαραίτητος καὶ ἔστειλε πλοῖον, διὰ νὰ τὸν μεταφέρει. Πράγματι τὸ θέρος τοῦ 1672 ἔφθανεν ἐκ Χανίων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του εἶχεν ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν *Provveditore Nani*, ἐδρεύοντα ἐν Σούδα, συστατικὴν ἐπιστολὴν διὰ τὸν Βαῖλον. Ὁ *Quirini* ἐδέχθη τὴν ἐπιστολὴν μετὰ ψυχρότητος, ὑποπτευόμενος ὅτι ὁ Μπαρότσης προπαρεσκεύαζε νέαν πανουργίαν, ἀλλ' ἐδήλωσεν ὅτι θὰ τὸν δεχθῇ. Οὗτος ὅμως ἀπέφυγε νὰ παρουσιασθῇ καὶ ἐζήτησε γραπτὴν ἀπάντησιν. Ἐπεδίωκε συνεννόησιν μετὰ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας· ἀλλὰ τοῦτο λόγῳ τήψεων ἢ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εὐκολώτερον τοὺς προδοτικούς του σκοπούς; Ὅπως δὴποτε ὁ Βαῖλος ἔχει λάβει στεροὰν ἀπόφασιν νὰ τὸν θέσῃ ἐκποδὼν: «*forse le sue dissolutezze*», γράφει εἰς τοὺς Ἐξεταστάς, «*davanti modo di sopprimerlo, entrando in casa di donne, ma l'attentato è difficile, delicato assai, e chi azzarda la vita vuole in contento di esser ricompensato con profitto e con l'oro*». Ὁ Μπαρότσης ἔχει λάβει μέτρα ἀσφαλείας ἑαυτοῦ καὶ ὁ Μ. Βεζύρης τὸν βοηθεῖ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὰς ἐνέδρας δίδων εἰς αὐτὸν «*brevi manii*» διακόσια τσεκίνια.

Ἐν Ἀδριανουπόλει, ὅπου ἀκολουθῶς μετέβη, ἐχάραξε κατ' ἐντολὴν τοῦ Μ. Βεζύρου λεπτομερὲς σχέδιον τοῦ φρουρίου Καμενέτζ ἐπὶ μαλακοῦ λίθου, ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον εἶχε χαράξῃ τὸ σχέδιον τοῦ Χάνδακος (βλ. ἀνωτ. σελ. 407)· ἐκεῖ εὗρισκοντο καὶ ἄλλοι προδοταί, οἱ ὅποιοι εἶχον προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς Τούρκους, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μ. Κάστρου: ὁ *bombista Nicolo Tito*, μετακληθεὶς καὶ οὗτος ἐκ Χάνδακος διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Πολωνίας, καὶ ὁ ἐκ Παδοῦης ἐξωμότης *Rossi*, ὁ ὅποιος μάλιστα ἐτελειοποίησε τὰς βόμβας «τῶν ὀγδοήκοντα» ἀνακαλύψας τὸ ἐλάττωμα, διὰ τὸ ὅποιον ἐπιπτον κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος κάτω τῶν τειχῶν¹⁰⁸. Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Καμενέτζ, εἰς τὴν ὁποίαν ἴσως προσωπικῶς μετέσχεν ὁ Μπαρότσης, ἤρχισε τὴν 3ην Ἰουνίου καὶ τὴν 30ην Αὐγούστου τὸ φρούριον παρεδόθη¹⁰⁹. Καὶ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην, ἡ ὁποία ἤνοιγε εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς πύλας τῆς εὐφόρου Πο-

¹⁰⁸) Archivio di Stato-Senato Costantinopoli. Ἐκθεσις τῆς 28ης Μαρτίου 1672 τοῦ Βαίλου *Quirini*. Ὁ *Portese* δὲν ἀναφέρεται· ἴσως μετὰ τὴν μεσολάβησιν τοῦ *Luigi Molino* τὸ 1670, ἵνα δοθῇ συγγνώμη εἰς τοὺς *Rossi* καὶ *Portese*, νὰ ἐπέστρεψεν οὗτος εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἑνετίας (ἀμρότερα παρὰ *Pavanello*).

¹⁰⁹) Hammer, 660, 663· Ὑψηλάντης, 167.

λωνίας, ὁ Μπαρότσης παρέμεινε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουλτάνου, ὑποβάλλων εἰς αὐτὸν μεγαλεπήβολα σχέδια, ὅπως τὴν συγκρότησιν μεγάλης ἀρμάδας διὰ τὴν διεισδυσιν εἰς τὰς μεγάλας χώρας τῆς Χριστιανοσύνης. Καὶ τὰς συμβουλὰς ταύτας—ἀναφέρουν πάντοτε τὰ ἔγγραφα τῶν Βασιλέων—συνώδευε μὲ σχέδια τῶν φρουρῶν, λιμένων καὶ νήσων.

Ὁ προδότης αἰσθάνεται πάντοτε ὅτι ἴσταται ὀπισθὲν τοῦ τιμωρὸς ἢ χειρὸς τῆς Ἑνετίας. Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1672, διερχόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα μεταβῇ εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον τῆς Βάρνας, ἀποποιεῖται τὴν φιλοξενίαν κάποιου Milliotti¹¹⁰, φίλου τῆς Ἑνετίας, καὶ διαμένει εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς γάλλου Ἀγᾶ (ἐξωμότου ;).

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐπικειμένης ἴσως τῆς ἐπιστροφῆς του εἰς τὸν Χάνδακα, ἐνεργεῖ διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν τριῶν διαταγῶν (ὑπ' ἀριθ. 2-4), αἱ ὁποῖαι θὰ τὸν κατασφαλίσουν ἔναντι τῶν αὐθαίρεσιῶν τῶν Τούρκων καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐκδηλουμένης παθητικῆς ἀντιστάσεως τῶν ὁγαδιῶν τοῦ τιμαρίου του (βλ. ἀνωτέρω). Ἐπίτηδες παριστᾷ ὑπερβολικῶς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ὑ. Πύλιν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἀργότερον τὴν ὀριστικὴν ἐγκατάστασίν του ἔξω τῆς Κρήτης μὲ τὴν ἀνταλλαγὴν τοῦ τιμαρίου του. Τὴν Κωνσταντινούπολιν θεωρεῖ ὡς σχετικῶς ἀσφαλὲς ἄσυλον καὶ διὰ τοῦτο καταβάλλει ἐνεργείας, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐκ τῶν εἰσπραξέων τοῦ Τελωνείου τῆς πρωτευούσης μηνιαῖον εἰσόδημα ἰσόποσον μὲ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐν Κρήτῃ τιμαρίου του, τὸ ὅποιον ὀριστικῶς θὰ ἐγκατέλειπε. Αἱ ἐνεργεαὶ τοῦ ὅμως αὐτῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἐτελεσφόρησαν καὶ ὁ Μπαρότσης ἐπανέρχεται, φαίνεται, ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς Κρήτην¹¹¹.

Ἐκ τῶν τριῶν φερμανίων τῶν καταχωρισθέντων εἰς τὸν Κώδικα τοῦ Ἱεροδικείου τὰ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 ἠκυρώθησαν διὰ διαγραφῆς, ἡ ὁποία συνωδεύθη μὲ τὴν παρατήρησιν ἐπὶ τοῦ περιθωρίου: «*ἀντίκειται πρὸς ἀυτόγραφον αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν*». Ἡ ἀκύρωσις λοιπὸν ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι τὸ περιεχόμενον ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν μὲ προηγηθεῖσαν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν, καὶ αὕτη δὲν ἦτο, φαίνεται, ἄλλη, εἰ μὴ ἡ Νέα Κανονιστικὴ Διάταξις τοῦ 1671, πρὸς τὴν ὁποίαν πράγματι ἀντέκειντο τὰ περὶ ἐπιβολῆς ἐκτάκτων φόρων, τιμωριῶν κλπ. ἀναφερόμενα¹¹².

Τὰ πράγματα δὲν ἔβαινον καλῶς διὰ τὸν Μπαρότσην. Τὸ τιμά-

¹¹⁰) Δὲν γνωρίζω ἐὰν ὁ ἐν Χανίοις γάλλος Πρόξενος Miliot, τὸν ὅποιον ἀναφέρει τουρκικὸν ἔγγραφον τοῦ 1683 (T.A.H. Κωδ. 4 σ. 324: medinei Han-yada Franca Konsolozu olan Milyot), εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἐνταῦθα ἀναφερόμενον.

¹¹¹) Πβλ. εἰς τὸ ἔγγραφον 3: «*ὁ κομιστὴς τοῦ παρόντος φερμανίου μου*».

¹¹²) Βλ. τὴν Διάταξιν ταύτην εἰς τὰ «*Κρητικὰ Χρονικά*» Α', σ. 84.

ριόν του ἔφθινε ῥαγδαίως. Αἱ ἐκστρατεῖαι εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανε μέρος δὲν ἐστέφοντο πάντοτε ὑπὸ ἐπιτυχίας καί, φυσικά, ἡ θῆσις του πλησίον τῶν Τούρκων ἐκλονίζετο. Ἡ ζωὴ του εὐρίσκετο εἰς συνεχῆ κίνδυνον: ὁ διαδεχθεὶς τὸν Quirini Giovanni Morosini παρακολουθεῖ τὰς κινήσεις του. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1676 γράφει ἐκ τοῦ Πέραν πρὸς τοὺς Ἐξεταστές, ὅτι προετοιμάζει τὴν ἐξόντωσιν τοῦ «*τέρας*» διὰ δηλητηρίου, τὸ ὅποιον ὁ προκάτοχος αὐτοῦ λαβὼν παρὰ τοῦ Δικαστηρίου ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτόν¹¹³. Ἔσχεν ἀκόμη ὁ Μπαρότσης τὴν αὐχίαν νὰ χάσῃ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1676 τὸν προστάτην του Κιοπροουλῆν Ἀχμέτ Πασᾶν¹¹⁴. Διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ διαδόχου του Καρὰ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ὑποβάλλει εἰς αὐτὸν νέα μεγαλεπήβολα σχέδια: τοῦ προσφέρει τὸ σχέδιον τοῦ φρουρίου τῆς Κερκύρας, τῆς κλειδὸς τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Ἐθετεν οὕτω τὴν πατριδα του εἰς ἄμεσον κίνδυνον. Τίθεται ἀκόμη εἰς ἐξυπηρέτησιν τῶν δολοπλοκιῶν ξένων πρακτόρων. Ὁ γάλλος πρέσβυς Noiret, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν γαλλικὴν πολιτικὴν ἣ ὅποια ἐπέδωκε νὰ ἐξωθήσῃ τὴν Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίαν κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, τὸν Μπαρότσην χρησιμοποιεῖ, τῇ μεσολαβήσει γάλλου Ἰησοῦτου, διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Μ. Βεζύρην τὰ σχέδια τῶν δύο οὐγγρικῶν φρουρίων Raab καὶ Komorn¹¹⁵ (Μάϊος 1677). Ὁ προδότης διὰ τὰς ὑπηρεσίας ταύτας ἀμείβεται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν καὶ τὴν ἀμοιβὴν ἐνίοτε ζητεῖ καὶ ἐπιβάλλει. Τοῦτο θὰ ἡδύνατο νὰ ἐξαχθῇ καὶ ἐκ τῶν ἐγγράφων δ' καὶ β, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον, ἐκδοθὲν ἴσως τὸν Ἰούλιον τοῦ 1677¹¹⁶, ἀφορᾷ καὶ πάλιν εἰς τὸ τιμαρίον του, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπὸ τοῦ φόρου ἀλλοδαπῶν. Τί ἀκριβῶς παρείχετο διὰ τοῦ πρώτου ἐγγράφου λόγῳ τῆς κακῆς του διατηρήσεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῇ, μνημονεύεται ὁμως εἰς αὐτὸ ἀναφορὰ—τοῦ Μπαρότση βεβαίως—ὅπου αἱ γαῖαι τοῦ τιμαρίου του παρίσταντο ὅτι εἶχον καταντήσῃ χέρσοι καὶ εἶχον μείνει ἄνευ ἰδιοκτητοῦ. Διὰ τοῦ δευτέρου ἐγγράφου γίνεται δεκτὴ ἡ αἴτησίς του περὶ ἀπαλλαγῆς αὐτοῦ καὶ τῶν τεσσάρων ὑπηρετῶν του ἀπὸ τὸν φόρον ἀλλοδαπῶν διὰ τὰς πολλαπλᾶς ὑπηρεσίας του πρὸς τὴν Ὀθωμ. Αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν συμμετοχὴν του κατ' ἔτος εἰς τὰς ἐκστρατείας. Ὁ μνημονευθεὶς φόρος λόγῳ τῶν πολλῶν μετακινήσεών του¹¹⁷ θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως πιεστικός.

¹¹³) Archivio di Stato - Inquis. di Stato. Disparci dai Balivi Constantinopoli (παρὰ Pavanello).

¹¹⁴) Hammer, 685.

¹¹⁵) Αὐτόφθ, 695.

¹¹⁶) Τὸ δυστυχῶς κολοβὸν τοῦτο ἐγγράφον προηγεῖται ἀμέσως τοῦ χρονολογημένου ὑπ' ἀριθ. 6.

Εἶναι βέβαιον ὅτι μεταξὺ τῶν ἀμοιβῶν, τὰς ὁποίας εἶχε ζητήσει διὰ τὰς ὑπηρεσίας του, ἦτο κυρίως ἡ ἀνταλλαγή τοῦ ἐν Κρήτῃ μὴ ἀποδοτικοῦ πλέον τιμαρίου του δι' ἄλλου ἐν Χίῳ, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ ἐτῶν ἐπεδίωκε. Καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἐπιτυγχάνει. Ῥητῶς μαρτυρεῖ ὁ Pavanello ὅτι «*certo dalla Sublime Porta ottenne il trasporto della sua pensione da Candia a Chios, dove aveva creduto più opportuno trasferirsi per sottrarsi alle giuste vendette della sua patria*»¹¹⁸. Τώρα ὅμως ἔχομεν αὐτὸ τοῦτο τὸ φερμάνιον (ὑπ' ἀριθ. 7 ἔγγραφον) ὑπὸ χρονολογίαν 1η Σεπτεμβρίου 1677, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ τιμᾶριον τοῦ Ἀνδρέου Μπαρότση μεταβιβάζεται εἰς τὸν Διοικητὴν τοῦ φρουρίου Χανίων Βεζύρην Ἀχμέτ Πασᾶν ἀντὶ τοῦ ποσοῦ τῶν 100.000 ἄσπρων, «*ἐπειδὴ εἰς τὸν ἐν λόγῳ φόρον ὑποτελῇ Ἀνδρέαν ἐξεχωρήθη τὸ ἐν τῇ νήσῳ Χίῳ χωρίον Χαρκούς*»¹¹⁹. Ὁ Ἀνδρέας Μπαρότσης ἀπομακρύνεται οὕτω ὁριστικῶς πλέον τῆς γενετήρας του, ὅπου τόσον ἐπιβούλως εἶχε δράσει καὶ ὅπου εἶχε γίνει τόσον μισητός. Ἐπίστευσεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ τὴν συνειδήσιν του εἰς τὴν γραφικὴν περιοχὴν τοῦ νέου τιμαρίου του ἐν Χίῳ καὶ ἐντὸς μιᾶς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἐφημιζέτο διὰ τὸν εὐθυμον καὶ εὐκόλον βίον¹²⁰. Ἐπρωτίμῃσεν τὴν ἡσυχον νῆσον ἀπὸ τὴν Μῆλον, ὅπου ἡ σύζυγός του εἶχε περιουσίαν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἡ γειτνίασις μὲ τὴν Κρήτην τὸν ἐφόβιζε.

Τοῦ λοιποῦ δὲν τὸν συναντῶμεν εἰς τὴν Κρήτην: οὔτε γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ εἰς τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα οὔτε ἀναφέρεται ὅτι ἐπέστρεψεν εἰς τὴν νῆσον. Λὲν ἔχομεν μάλιστα πληροφορίας περὶ αὐτοῦ διὰ τὰ ἐπόμενα δύο ἔτη καὶ ἴσως κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἶχεν ἐγκατασταθῇ εἰς τὸ νέον τιμᾶριόν του.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν συναντῶμεν πάλιν τὸ 1680, ὅτε ὁ νέος Βαῖλος, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μοροζίνην Pietro Cinvran¹²¹, ὠργά-

¹¹⁷⁾ Λόγῳ τῶν μετακινήσεων τούτων ἡ διαταγὴ ἔλαβε τὸν χαρακτῆρα ἐγκυκλίου ἀπευθυνομένης γενικῶς πρὸς τοὺς Ἱεροδίκας τῆς Ὁθωμ. Αυτοκρατορίας.

¹¹⁸⁾ Δυστυχῶς δὲν ἀναφέρει, πόθεν ἀρύεται τὴν πληροφορίαν. Αἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι ἰδικαί μου.

¹¹⁹⁾ Τὸ χωρίον Χαρκὸς οὐκ ὑφίσταται καὶ σήμερον κείμενον οὐχὶ μακρὰν τῆς πρωτευούσης.

¹²⁰⁾ Ἡ Χίος ὀνομάζετο «Κῆπος τοῦ Σουλτάνου». Διὰ τὴν ἐκεῖ εὐχάριστον διαμονὴν καὶ τὰς διασκεδάσεις τοῦ Μαρκησίου Nointel καὶ τοῦ πορθητοῦ τοῦ Χάνδακος Κιοπρουλῆ Ἀχμέτ Πασᾶ βλ. Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, Γ', Ἀθήναι 1926, 159 κ.ἑξ. καὶ 163 κ.ἑξ. Περὶ τοῦ τελευταίου καὶ H a m m e r, 638.

Ὁ Μπαρότσης δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ἢ τῶν ἐξ εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Χίῳ ἐλθόντες ἐκ Κρήτης. Περὶ τούτων βλ. Ζολώτα αὐτ. σ. 137 καὶ ὑποσ. 3.

¹²¹⁾ Ὁ Cinvran διεδέχθη τὸν Μοροζίνην κατὰ τὸ ἔτος 1679 (βλ. H a m

νωσε νέαν κατ' αὐτοῦ ἀπόπειραν: διέφθειρε διὰ χρημάτων καὶ ὑποσχέσεων κάποιον *capitano Juane Dambì*, ἐξόριστον τῆς Δημοκρατίας, καὶ τὸν προγονὸν τούτου, τὸν καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ἐξωμότην Χασάν Ἀγᾶν¹²², οἰκεῖον καὶ ἔμπιστον τοῦ Μ. Βεζύρου, οἱ ὅποιοι ἐκέρασαν τὸν προδότην οἶνον περιέχοντα τὸ δηλητήριον. Ἀλλ' ἡ ἰσχυρὰ κρᾶσις τούτου ἢ ἡ ἡλαττωμένη ἐκ τοῦ χρόνου δραστικότης τοῦ φαρμάκου συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διασωθῇ. Λίαν διαφωτιστικὴ ἐπὶ τούτου εἶναι ἡ ἐπιστολή, τὴν ὁποίαν ὁ *Dambi* ἔστειλεν ἐκ Γαλατᾶ τὴν 17^{ην} Αὐγούστου 1680 πρὸς τὸν Βαῖλον: «*questa mattina sono andato al solito a riverire il Baroci. Subito mi ha fatto sentire e mi ordinò che mi portassero un caffè. Io gli dissi che non lo voglio, che mi scusa, che infine non li passa questa fantasia di testa che io l'abbia velenato, ne li voglio dare io niente a lui, nè lui a me. Lui allora si pose a ridere, però non di buona voglia, dicendomi: mio caro, voi avete veduto che subito mi avete dato a bere quel vino che non passò nè poco, nè molto che mi mise il fuoco in pancia, che restai morto*»¹²³. Καὶ ὁ Βαῖλος προσθέτει ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην δὲν γνωρίζει τί θὰ πράξῃ ὁ *Dambi*.

Τὴν 5^{ην} Μαΐου 1681 ὁ τὸν *Civran* διαδεχθεὶς *Giov. Bat. Donà* γράφει εἰς τοὺς Ἐξεταστάς, ὅτι ἔλαβε τὸ νέον δηλητήριο καὶ ὅτι εἶναι ἔτοιμος νὰ κινητοποιήσῃ τοὺς πάντας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν του.

Τέλος τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1682 ἐπλήγῃ ὁ προδότης ἀπὸ τὴν τιμωρὸν χεῖρα τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας, ἐκπροσωπουμένης ὑπὸ τοῦ Βαῖλου *Donà*. Ἡ διήγησις, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ τελευταῖος εἰς μακροσκελῇ ἐκθεσιν πρὸς τοὺς Ἐξεταστάς, εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὅποιον ἡ Γαληνοτάτη ἐπληττε τοὺς ὑπονομεύοντας αὐτὴν προδότας: «*Resto finalmente punito il fu Baroci, fu sollevata la Serenissima Repubblica dall' insidie continue di questo infide ribelle...*». Ἐπεσεν ἀσθενὴς καὶ ἀμέσως ἐκλήθησαν ἱατροί, οἱ ὅποιοι διεπίστωσαν ἐσωτερικὰς διαβρώσεις καὶ φλογώσεις εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸν ἐθεράπευον ὥς πάσχοντα ἀπὸ κακοήθῃ πυρετόν. Ἐλήφθη ἀπόφασις

mer, 709' *Garzoni*, αὐτόθι 40), ἀλλ' ἀντικατεστάθῃ πρὸ τῆς παρελεύσεως ἔτους ὑπὸ τοῦ *Giov. Battista Donado* ἢ *Donà* (*Hammer*, 720 ὑποσ. 2' *Garzoni*, 43). Ἐπομένως οὐχὶ ὀρθῶς ὁ *Pavanello* ἀναφέρει ὡς ἔτος τοῦ ἐπεισοδίου τὸ 1681. Τοῦτο καταφαίνεται ἄλλως καὶ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης χρονολογίας τῆς ἐπιστολῆς τοῦ *Dambi* (17^η Αὐγούστου 1681 ἀντὶ 1680) περὶ τῆς ὁποίας εὐθὺς ἀμέσως.

¹²²) Βλ. *Garzoni*, 40: «*Si valse egli (il Primo Visir) di Cassan Agà, suo Segretario di Stato, solito ministro alle avere sue voglie*».

¹²³) *Archiv. di Stato-Inquis. di Stato. Dispacci dei Balivi da Costant.* (παρὰ *Pavanello*).

νὰ κληθῶν ἐπίσης χειρουργοὶ καὶ ὁ χειρουργὸς τῆς Προσβείας—ἔλαβε πρὸς τοῦτο «*arruosiamente*» φροντίδα ὁ Βάϊλος—προσετέθη εἰς τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι οὐδεμίαν εἵδῃσιν εἶχον περὶ τῆς αἰτίας τοῦ κακοῦ. Ὁρχισαν ἐντομὰς καὶ καυτηριάσεις, ἐξερεθίζοντες τὸ πληγωμένον μέρος καὶ ὀλονεν βαθύτερον κόπτοντες χωρὶς νὰ ἀποκόπτουν τὴν ἀρχὴν τῆς γαγγραίνης. Ὅλοι συνεφώνησαν, ὅτι ἡ κατάστασίς του ἦτο ἀπελπιστική, καὶ ἐσταμάτησαν τὴν θεραπείαν. Ὁμοφώνως ἐθεωρήθησαν πρόξενοι τοῦ θανάτου τοῦ τὸ πεπρωμένον καὶ ἡ κοῤῥαία του, ἀφοῦ μάλιστα οὔτε συγγενεῖς οὔτε φίλους εἶχε¹²⁴, διὰ τὰ ἐνδιαφερόμενα δι' αὐτόν.

Ἡ κηδεία του ἐγένετο μὲ συμμετοχὴν τῶν μοναχῶν τῆς Scuola del Santissimo, τῶν ὁποίων τὴν πρὸς τοῦτο αἵτησιν ἀπεδέχθη ὁ Βάϊλος, ἰδίως διὰ τὰ καλὴν τὰ διαπραχθέντα, καὶ τελετουργοῦντος τοῦ λατίνου Ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἠθέλησεν ἐξ εὐσπλαγχνίας νὰ ἐκπροσωπήσῃ τὴν Παροικίαν.

Οἱ αὐτοὶ τοῦ τῆς δηλητηριάσεως ἡμείφθησαν γενναίως κατὰ τὰ ὑπεσχημένα. Ὁ Χασάν Ἀγὰς ἔλαβε δύο πουργία ἡμερῶν χρῆμα καὶ ὁ Damibì, ἐκτὸς τῆς ἡμερησίας ἐπιχορηγήσεως τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει μέχρι τότε, ἐφιλοδώρηθη μὲ διακόσια ῥεάλια ἔναντι τοῦ ποσοῦ τοῦ ἀναγραφέντος εἰς τὴν μυστικὴν συμφωνίαν καὶ διὰ τὸ ὅποιον ὁ Βάϊλος ἔγραψεν εἰς τοὺς Ἐξεταστὰς ζητῶν διευκρινήσεις. Ἐχαρίσθη ἀκόμη εἰς αὐτόν καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ποινῆς του ὡς ἐξορίστου¹²⁵.

Οὕτω ἐπραγματοποιήθη ἡ ἐξόντωσις τοῦ προδότου. Οἱ Ἐξετασταὶ δὲν ἀπέκρυψαν τὴν χαρὰν τῶν καὶ συνέστησαν εἰς τὸν Βάϊλον νὰ μὴ δειχθῇ φειδωλὸς εἰς τὰς ἀμοιβάς.

Ἡ δικαία τιμωρία τοῦ προδότου οὕτω μυστικῶς γενομένη δὲν ἐχρησίμευσεν πρὸς παραδειγματισμόν, διὰ τὰ προληφθέντων ἄλλων προδοσιῶν: ἐν τῶν τελευταίων προπυργίων τῆς Γαληνοτάτης εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὸ ὄχυρόν τῆς Γραμπούσας, ἔπεσε τὸ 1691 διὰ προδοσίας αὐτοῦ τοῦ Ἰταλοῦ φρουράρχου εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἡ προδοσία τοῦ Μ. Κάστρου ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Μπαρότση δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὰς ἄλλας μνημονευθείσας προδοσίας. Ἄν δὲν ἐγίνετο, ἴσως ὁ Χάνδαξ θὰ ἠδύνατο ν' ἀμυνθῇ ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἢ ἀκόμη νὰ σωθῇ. Ἀλλ' ἡ ὥρα τοῦ πεπρωμένου εἶχε σημάνει διὰ τὴν Κορήτην καὶ τὴν Ἑνετίαν, τῆς προϊούσης παριακμῆς τῆς ὁποίας σημεῖον ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐμφάνισις εἰς τοὺς κόλπους τῆς τόσων προδοτῶν.

N. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ

¹²⁴) Προστίθεται: «comme è solito di simil gente della sua prava natura».

¹²⁵) Τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἐκθεσιν τοῦ Donado βλ. παρὰ Pavanello.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΤΑ ΠΕΡΙ ΑΝΔΡΕΟΥ ΜΠΑΡΟΤΣΗ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ Τ.Α.Η.

1.

Κώδιξ 3ος σελ. 72. Ἀριθ. μεταφράσεως 490.

Ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ τούτου Συμβουλίου ὁ Νικολὸς υἱὸς Μιχαῆλ, κάτοικος τοῦ χωρίου Μητροπόλις Ἐπαρχίας Καινουρίου, καὶ ἐγείρας ἀγωγὴν κατὰ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου Τζανῆ υἱοῦ Νικολοῦ κατέθεσεν ἐπὶ παρουσίᾳ του τὰ ἀκόλουθα: Ὅταν συνεπείᾳ ἐγκλήματός τινος ἐδόθη διαταγὴ νὰ ἐγκλεισθῇ ὁ Τζανῆς εἰς τὸ κάτεργον, μὲ ἐκάλεσεν οὗτος καὶ μοῦ εἶπε: «Φρόντισε νὰ δανεισθῇς ἀπὸ κάποιον ἐβδομήκοντα πέντε ἀσλάνια γρόσια, διὰ νὰ ἀπαλλάξῃς ἀπὸ τὸ κάτεργον, ἃς εἶναι δὲ τὰ χρήματα ταῦτα χρέος μου πρὸς σέ». Συμμορφούμενος πρὸς τὴν ἐντολὴν ταύτην τοῦ Τζανῆ ἐδανείσθη ἀπὸ τὸν παρόντα ἐν τῷ Συμβουλίῳ τούτῳ Γιουσοῦφ Τσαοὺς ἐβδομήκοντα πέντε ἀσλάνια γρόσια, ὅταν δὲ ἐπῆγα καὶ παρέδωκα ταῦτα εἰς τὸν Τζανῆν, οὗτος μοὶ εἶπε πάλιν: «Πήγαινε καὶ δώσέ τα εἰς τὸν φόρου ὑποτελῇ Ἀνδρέαν Μπαρότζην, διὰ νὰ μὲ ἀπαλλάξῃ». Ἐπῆρα τότε ἐγὼ τὰ χρήματα καὶ τὰ παρέδωκα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μπαρότζην, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπηλευθέρωσε τὸν Τζανῆν ἀπὸ τὸ κάτεργον. Τώρα ὅμως ὁ Τζανῆς ἀρνεῖται νὰ μοῦ ἐπιστρέψῃ τὰ χρήματα καὶ αἰτοῦμαι, ὅπως τὸν ἐρωτήσετε καὶ φροντίσετε νὰ μοῦ ἐπιστραφῶν.

Κατόπιν τούτων ἠρωτήσαμεν τὸν ἐναγόμενον, ὅστις ἠρώτηθη ταῦτα. Ἐξητήθη τότε ἀπὸ τὸν ἐνάγοντα, ὅπως διὰ μαρτύρων ἀποδείξῃ τὴν ἀγωγὴν του. Παρουσίασεν οὗτος τοὺς παρόντας ἐν τῷ Συμβουλίῳ Ἀχμέτ Μπεσὲ υἱὸν Ἀβδουλλάχ, καὶ Μουσταφᾶ Μπεσὲ υἱὸν Ἀβδουλλάχ, ἀνήκοντας ἀμφοτέρους εἰς τὸν πεντηκιστὸν δεῦτερον λόχον τῶν αὐτοκρατορικῶν γενιτσάρων καὶ διατελοῦντας ἐν τῇ φρουρᾷ τῆς πόλεως Χάνδακος, οἱ ὁποῖοι ἐρωτηθέντες κατέθεσαν τὰ ἑξῆς: Πράγματι ὅταν συνεπείᾳ ἐγκλήματός τινος ἐδόθη διαταγὴ νὰ ἐγκλεισθῇ ὁ Τζανῆς εἰς τὸ κάτεργον, ἐπὶ παρουσίᾳ μας εἶπεν εἰς τὸν Νικολόν: «Πάρε ἀπὸ κάποιον ἐβδομήκοντα πέντε γρόσια καὶ φρόντισε νὰ μὲ ἀπαλλάξῃς, ἐγὼ δὲ θὰ σοῦ χρεωστώ τὸ ποσὸν τοῦτο». Ὅταν ὁ Νικολὸς ἐδανείσθη ἀπὸ τὸν Γιουσοῦφ Τσαοὺς ἐβδομήκοντα πέντε γρόσια καὶ τὰ παρέδωκεν εἰς χεῖρας τοῦ Τζανῆ, τοῦ εἶπε πάλιν αὐτός: «Πήγαινε καὶ δώσέ τα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μπαρότσην, διὰ νὰ μὲ ἐλευθερώσῃ». Παρέδωκε τότε ὁ Νικολὸς τὰ χρήματα εἰς τὸν Ἀνδρέαν, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἀπῆλλαξεν ἀπὸ τὸ κάτεργον. Ἡμεῖς ἡμεῖθα μάρτυρες τοῦ γεγονότος τούτου καὶ μαρτυροῦμεν ὅ,τι γνωρίζομεν.

Γενομένης ἀποδεκτῆς τῆς συμφώνως τῷ Ἱερῷ Νόμῳ κατατεθείσης

ἰδιαιτέρως ὕψ' ἐκάστου τῶν μαρτύρων μαρτυρίας ταύτης, παρηγγέλθῃ κατόπιν ἀποφάσεως ὁ εἰρημένος Τζανῆς, ὅπως καταβάλλῃ εἰς τὸν Νικολὸν τὸ ὡς ἄνω ἀναφερόμενον ποσόν.

Τῇ αἰτήσῃ κατεχωρίσθη ἡ προᾶξις αὕτη ὧδε τῇ δεκάτῃ πέμπτῃ Τζεμυζιελ-ἄχιρ τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα δύο¹.

Οἱ μάρτυρες: Χουσεῖν Βέης υἱὸς Μουσταφᾶ, Ἀλῆ Τσελεμπῆ υἱὸς Ἀβδουλλάχ, Μεχμέτ Μπεσέ υἱὸς Βελῆ, κλητὴρ κλπ.

2.

Κῶδιξ 4ος σελ. 3. Ἀριθ. μεταφράσεως 604.

Ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς τῶν Ἱεροδικῶν καὶ τῶν Δικαστῶν, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως, κύριε Ἱεροδίκη τοῦ [δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα], ἀξήθειῃ ἡ σοφία σου.

Γενέσθω σοι γνωστὸν διὰ τοῦ παρόντος αὐτοκρατορικοῦ μου φερμανίου ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν σου χωρίων, τῶν ἐπαγομένων εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τιμαριωτικῶν, Τέμενος μετὰ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτῷ ἐτέρων χωρίων, τῶν ὁποίων κάτοχος δι' ἱεροῦ μου μπερατίου καὶ τιμαριωτικῷ τῷ τρόπῳ τυγχάνει ὁ τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τοῦ ἔθνους τῶν χριστιανῶν Ἀνδρέας, δι' ἀναφορᾶς των πρὸς τὴν Αὐτοκρατορικὴν μου Αἰλὴν μοι γνωρίζουν, ὅτι τὰ χωρία των ταῦτα ἦσαν ἀνέκαθεν ἐλεύθερα καὶ οἱ κάτοικοί των δὲν ἐπεβάλλοντο εἰς καταπίσεις καὶ ταιλαιπωρίας. Παρὰ ταῦτα ὅμως οἱ Ναϊπηδες τῆς Ἐπαρχίας καὶ οἱ στρατιωτικοί, καταφθάνοντες εἰς τὰ χωρία των μὲ πολυαριθμούς ἱππεῖς καὶ ἄλλους ἀνθρώπους, ἐγκαθίστανται εἰς τὰς οἰκίας των καὶ λαμβάνουν παρ' αὐτῶν δωρεὰν καὶ παραιοιτικῶς τροφὰς καὶ ζροτροφὰς εἰς κριθὴν, ἄχυρα, καυσόξυλα, ὀρνιθας καὶ διάφορα ἄλλα εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντα πράγματα, καταπιέζοντες οὕτω καὶ καταδυναστεύοντες αὐτούς. Αἰτοῦνται δὲ οὗτοι, ὅπως δι' αὐτοκρατορικοῦ μου ὁρισμοῦ ἀπαγορευθῶν αἱ τοιαῦται πράξεις καὶ ἀπαλλαγὴν οὗτοι ἀπὸ τὰς ἀνθαιρεσίας ταύτας.

Ἐντέλλομαι ὅθεν διὰ τοῦ ἱεροῦ μου τούτου ὁρισμοῦ, ὅπως, ἅμα τῇ λήψει τούτου, ἐπιμεληθῆς καὶ ἐξετάσῃς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην μετὰ πλήρους δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας. Ἐάν δὲ πράγματι ἔχῃ αὕτη, ὡς ἐν τῇ ἀναφορᾷ ἐκτίθεται, γενέσθω σοι γνωστὸν ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπονται αἱ τοιαῦται πράξεις, κατηγορηματικῶς δὲ ἀντίκεινται εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν μου ἐπιθυμίαν αἱ τοιαῦται καταπίσεις, τυραννίαι καὶ ἀδικίαι εἰς βῆρος τῶν δυστυχησμένων θαγιάδων μου. Νὰ προβῇς εἰς αὐστηροτάτας συστάσεις καὶ διαταγὰς πρὸς τοὺς Ναϊπηδες καὶ τοὺς

¹) 9 Ὀκτωβρίου 1671.

στρατιωτικούς: νὰ μὴ ἐγκαθίστανται εἰς τὰς κατοικίας τὰς προοριζομένας διὰ τὰ τέκνα καὶ τὰς οἰκογενεῖας τῶν ῥαγιάδων· νὰ μὴ λαμβάνουν καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃς νὰ λαμβάνουν παρ' αὐτῶν δωρεὰν καὶ παρασιτικῶς τροφὰς καὶ ζωοτροφὰς εἰς κριθὴν, ἄχυρα, κανσόξυλα, ὄρνιθας καὶ ἐν γένει ἄλλα ἐδώδιμα. Νὰ ἀπαγορεύσῃς εἰς αὐτοὺς τοῦτο καὶ νὰ ἐκδιώξῃς αὐτούς.

Ἐὰν δέ, παρὰ τὰς συστάσεις σου ταύτας, ἐξακολουθήσουν τὰς ἀνθαιρεσίας των, νὰ μοὶ γνωρίσῃς καὶ διαβιβάσῃς γραπτῶς τὰ ὀνοματεπώνυμα καὶ τὴν ιδιότητα αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴν ἐπιτρέψῃς εἰς οὐδένα νὰ προβαίῃ εἰς ἐνεργείας ἀντικειμένας πρὸς τὸν Ἱερὸν Νόμον, τὰς ὑφισταμένας διατάξεις καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν μου ταύτην διαταγὴν. Μὴ δώσῃς δὲ ἀφορμὴν ἀποστολῆς νέας διαταγῆς μου διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Οὕτω γίνωσκε καὶ εἰς τὸ ἱερὸν μου σύμβολον πίστευε.

Ἐγράφη τελευτῶντος τοῦ μηνὸς Ῥαμαζὰν τοῦ ἐβλογημένου, τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία².

Ἐκ τῆς περιφρουρήτου Ἀδριανουπόλεως.
Ἐλήφθη τῇ 14ῃ Ζιλχιτζέ³.

3.

Κῶδιξ 4ος σελ. 4. Ἀριθ. μεταφράσεως 611.

Ἱερολογιώτατοι καὶ σοφολογιώτατοι Ἱεροδίκαι τοῦ καὶ . . .
. . . . , ἀνξηθείη ἡ σοφία ὑμῶν.

Γενέσθω ἡμῖν γνωστὸν διὰ τῆς παρουσίας αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς ὅτι ὁ κομιστὴς τοῦ παρόντος φερμανίου μου, ὁ ἀξιγνόμαστος καὶ διακεκριμένος μεταξὺ τῶν προεστώτων τοῦ ἔθνους τῶν χριστιανῶν Ἀνδρέας, οὗ τὰ τέλη σφραγισθείσαν ἐπ' αἰσίσις οἰωνοῖς, δι' αἰτίσεώς του ὑποβλήθεισος πρὸς τὴν Αὐτοκρατορικὴν μου Αὐλὴν μοὶ γνωστοποιεῖ, ὅτι, καίτοι τὰ ἐν τῇ κατοχῇ του τιμαριωτικῷ τῷ τρόπῳ καὶ δυνάμει αὐτοκρατορικοῦ μου μπερατίου διατελοῦντα καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν βασιλικῶν χωρίων ὑπαγόμενα χωρία Τέμερος μετὰ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ καὶ τὰ *Anayortes* (;) ὀνομαζόμενα χωρία, κείμενα ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς δικαιοδοσίας σας, τυγχάνουν φορολογικῶς ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐλεύθερα, ἐν τούτοις ὅμως, ὥς μοὶ καθιστᾷ οὗτος γνωστόν, ὑφίσταται ἐπεμβάσεις εἰς τὰς χορηγούμενας αὐτῷ φορολογικὰς ἀπολανὰς ἐκ μέρους τῶν Διοικητῶν, Ὑποδιοικητῶν καὶ λοιπῶν στρατιωτικῶν. Τυχάνει ὅμως γνωστὸν ἡμῖν ὅτι τὰ αὐτοκρατορικὰ χωρία κατ' ἀρχαιοτάτην διάταξιν εἶναι ἐξηρημένα ὠρισμένων φορολογικῶν κονδυλίων καὶ ὑπάγονται μόνον εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ κατ' ἀποκοπὴν φόρου.

²) 10 Ἰανουαρίου 1673.

³) 3 Ἀπριλίου 1673.

Ἐντέλλομαι ὅθεν ὑμῖν, ἅμα τῇ λήφει τοῦ ἱεροῦ μου τούτου ὀρισμοῦ, νὰ μὴν ἐπιτρέπετε εἰς τοὺς Διοικητάς, Βοῦβόδας, Ὑποδιοικητάς, Σουμπασήδες, Τοποτηρητάς, στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς, φρουράρχας καὶ τιμαριούχους, ὑπαρχηγούς τοῦ στρατοῦ, ἱππεῖς, στρατιώτας, εἰσπρακτορας, ταμίαις καὶ λοιποὺς ἀξιωματούχους ἢ εἰς ἄλλον τινὰ ἔξωθεν εἰσπρακτορά ἢ εἰς οἰονδήποτε ἄλλον νὰ ἐπεμβαίῃ, ἀναμειγνύεται καὶ ἐνοχλῇ αὐτὸν κατὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων ἐγκλημάτων καὶ ἀδικημάτων, γάμου, δούλου καὶ δούλης, κοινοποιήσεως ἀγγελιῶν καὶ λοιπῶν δεσποτικῶν φόρων, ἀλλὰ νὰ εἰσπρατίνωνται οὗτοι διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου του. Ἐν ἣ δὲ περιπτώσει ὑποπέσῃ τις ἐκ τῶν καταγεγραμμένων ῥαγιάδων του εἰς τι ἀδίκημα καὶ καταδικασθῇ ἱεροδικαστικῶς εἰς τὴν ποινὴν τοῦ δι' ἀγχόνης θανάτου ἢ τῆς ἀποκοπῆς μέλους τινὸς τοῦ σώματός του λόγῳ διαπράξεως ὑπ' αὐτοῦ στυγεροῦ τινὸς ἐγκλήματος, ἀρμόδια εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν ποινῶν τούτων μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἱεροδικαστικῆς ἀποφάσεως ἃς εἶναι τὰ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐκτελέσεων τεταγμένα ἅτομα τῆς περιφερείας, εἰς ἣν ἔλαβε χώραν τὸ ἐγκλημα. Νὰ μὴν ἐπιτρέπετε τὴν μεταφορὰν τῶν καταδίκων καὶ ἐκτελέσιν θανατικῶν ποινῶν εἰς ἄλλα μέρος. Ὅμοίως νὰ μὴν ἐπιτρέπετε τὴν καταβολὴν τιμήματος ἐκτελέσεως οὔτε τὴν λῆψιν αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ ἐκ τῶν χορηγούμενων αὐτῷ φορολογικῶν ἀπολαυτῶν, λόγῳ ἔξωθεν ἐπεμβάσεων, ἔχουν ὑπὸ τινων ἀτόμων εἰσπραχθῇ ποσὰ τινά, ἐξακριβουμένου τούτου, κατόπιν ἀποφάσεώς σας φροντίσατε διὰ τὴν εἰσπραξίν καὶ ἐπιστροφὴν των.

Εἰς οὐδένα νὰ ἐπιτρέπετε τὴν δημιουργίαν πραγμάτων ἀντιτιθεμένων πρὸς τὸν Ἱερὸν Νόμον, τὰς διατάξεις καὶ τὰς αυτοκρατορικὰς μου διαταγὰς. Μὴν ἐπιτρέπετε εἰς οὐδένα ἔξωθεν νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς τὰ ἔργα τῆς δικαιοδοσίας σας. Τοὺς ἐναντία φρονούντας καὶ μὴ ὑπακούοντας νὰ μοὶ γνωρίζετε ἐγγράφως. Μὴ δώσετε ἀφορμὴν ἀποστολῆς ἄλλου ἀγγελιαφόρου διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Οὔτω γιγνώσκετε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον πιστεύετε.

Ἐγράφη τελευτῶντος τοῦ μηνὸς Ῥαμαζὰν τοῦ ἐβλογημένου, τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία⁴.

Ἐκ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἔδρας.

Ἐλήφθη τῇ 14ῃ Ζιλχίτζέ⁵.

4.

Κῶδιξ 4ος σελ. 4. Ἀρθ. μεταφράσεως 612.

Ἱεροδίκαι τοῦ καὶ καὶ , τὰ σεμνώματα καὶ

⁴) 10 Ἰανουαρίου 1673.

⁵) 3 Ἀπριλίου 1673.

πρότυπα τῶν Ἱεροδικαστῶν, αἱ πηγαὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως αὐξηθεῖν ἢ σοφία ὑμῶν.

Γενέσθω ὑμῖν γνωστὸν διὰ τῆς παρουσίας αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς ὅτι ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς τῶν προκοίτων τοῦ ἔθνους τῶν χριστιανῶν Ἀνδρέας, φόρου ὑποτελῆς, δι' ἀναφορᾶς πρὸς ὑποβληθείσης πρὸς τὴν Αὐτοκρατορικὴν μου Αὐλὴν μοι γνωστοποιεῖ, ὅτι τινὲς ἐκ τῶν καταγεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον ὁαγιάδων κατοίκων τῶν χωρίων Ἀρχάνες, Τέμερος καὶ λοιπῶν ἐξ αὐτῶν ἐξαριωμένων χωρίων, αὐτὰ κέκτηται οὗτος τιμαριωτικῶ τῷ τρόπῳ δυνάμει ἱεροῦ μου μπερατίου, πρὶν καλλιεργήσουν ἐντελῶς πάντα τὰ ἐπιδεκτικὰ καλλιεργείας ἐδάφη τοῦ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος τιμαρίου, ἐγκαταλείποντες ταῦτα μεταβαίνουν εἰς ἄλλας περιφερείας, ὅπου καὶ ἐργάζονται. Ὑφιστάμενος δὲ οὗτος διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην μεγάλην ζημίαν, αἰτεῖται τὴν ἐκδοσὶν σχετικῆς ἐπὶ τούτῳ διαταγῆς μου.

Ἐντέλλομαι ὅθεν, ἅμα τῇ λήφει τοῦ ἱεροῦ μου τούτου ὁρισμοῦ, ὅπως ἐπιληφθῆτε καὶ φροντίσετε μετὰ πλήρους δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ἐὰν πράγματι αὕτη ἔχῃ ὡς ἀναφέρεται, φροντίσατε ὅπως προβῆτε εἰς ἀδοτηρὰς συστάσεις εἰς τοὺς ὁαγιαδες του· νὰ μὴ καλλιεργοῦν οἱτοὶ ἐδάφη ἄλλων ἀνθρώπων, πρὶν ἐντελῶς καλλιεργήσουν πάντα τὰ εἰς τὴν κατοχὴν τούτου ἐδοισκόμενα κατὰ ἄλληλα πρὸς καλλιεργεῖαν ἐδάφη· ἐὰν δὲ παρὰ τὰς συστάσεις σας ταύτας παραμείνουν ἀκαλλιεργητοὶ οἱ ἄγροὶ τοῦ τιμαρίου αὐτοῦ, τότε πρὸς περιορισμὸν τοῦ κακοῦ τούτου προβῆτε εἰς τὴν ἐκδοσὶν ἀποφάσεως καταβολῆς τῆς δεκάτης εἰς τὸ διπλάσιον, ἐκ τῆς ὁποίας ἢ μὲν μίᾳ νὰ καταβάλλεται εἰς τὸν κάτοχον τοῦ ἀγροῦ, ἢ δὲ ἄλλῃ εἰς τὸν τιμαριουῶχον. Μὴν ἐπιτρέπετε εἰς οὐδένα νὰ προβαίνει εἰς ἐνεργείας ἀντικειμένας πρὸς τὸν Ἱερὸν Νόμον, τὰς ὑφισταμένας διατάξεις καὶ τὰς αὐτοκρατορικὰς μου διαταγὰς. Γνωστοποιήσατέ μοι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐναντία φρονούντων. Μὴ δώσετε ἀφορμὴν ἀποστολῆς καὶ ἄλλης διαταγῆς μου διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Οὕτω γινώσκετε καὶ εἰς τὸ ἱερὸν μου σύμβολον πιστεύετε.

Ἐργάφη τελευτῶντος τοῦ μηνὸς Ῥαμαζὰν τοῦ ἐβλογημένου, τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα τρία^α.

Ἐκ τῆς περιφρονήτου Ἀδριανουπόλεως.
Ἐλήφθη τῇ 14^η Ζιλχτζέ^α.

5.

Κῶδιξ 6ος σ. 38. Ἀριθ. μεταφράσεως 895α.

Ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ἱεροδίκας.

^α) 10 Ἰανουαρίου 1673.

^β) 3 Ἀπριλίου 1673.

Γενέσθω ὑμῖν γνωστόν, ἅμα τῇ λήψει τῆς παρούσης αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς, ὅτι τῶν ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ Νεφς Τέμενος καὶ Ἁγία Ἀρχάνος δι' ἀναφορᾶς του πρὸς τὴν ἀνακτορικὴν μου ἀδλὴν ὅτι τὰ χωρία ταῦτα δι' ἱεροῦ μου μερατίου τοῦ ὡς εἴρηται κόσια ὁκτὼ ἐκτάρια, ἐπειδὴ παρέμεινον ἄνευ ἰδιοκτητικου καὶ κατήντησαν χέρσοι ἄγροί, ὁ εἰρημένος τιμαριούχος συμφώνως πρὸς τίτλον τοῦ Λιβανίου λόγῳ τῆς αἰτίας ταύτης τὸ ἐπόλοιπον διακόσια ὁκτὼ ἐκτάρια

6.

Κώδιξ 6ος σελ. 39. Ἀριθ. μεταφράσεως 895β.

Ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ἱεροδίκας.

Γενέσθω ὑμῖν γνωστόν διὰ τῆς παρούσης αὐτοκρατορικῆς μου διαταγῆς ὅτι, ἐπειδὴ ὁ ὑπηρετῶν ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν τιμαριούχων Ἀνδρέας φόρου ὑποτελής αἰτεῖται τὴν ἐκδοσὶν ἱερᾶς μου διαταγῆς ὅπως, ἔναντι τῶν προηγηθεισῶν πολλαπλῶν πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν ὑπηρεσιῶν του, μὴ ἐνοχλῆται καὶ ταλαιπωρῆται οὗτος παρὰ τὸν Ἱερὸν Νόμον καὶ τὰς Κανονιστικὰς Διατάξεις, καθ' ἕκαστον ἔτος κομποτόλεις καὶ πόλεις, διὰ φόρου ἁλλοδαπῶν τόσον διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὅσον καὶ διὰ τοὺς τέσσαρας ὑπηρετάς του ἐκ μέρους τῶν εἰσπρακτόρων τοῦ φόρου τούτου καὶ ἐκ μέρους τῶν ταμιῶν καὶ τῶν τελωνῶν· δεδομένου ὅτι προηγήθησαν πολλὰ ὑπηρεσίαι τοῦ Ἀνδρέα τούτου πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος λαμβάνει οὗτος μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας μου, ἐξεδόθη τὸ παρὸν φερμάνιον μου, ὅπως μὴ ἐνοχλοῦν αὐτὸν καὶ τοὺς τέσσαρας ὑπηρετάς του διὰ φόρον ἁλλοδαπῶν οἱ τελῶναι καὶ οἱ εἰσπρακτορες τοῦ φόρου τούτου.

Ἐντέλλομαι ὅπως, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἱεροῦ μου τούτου ὁρισμοῦ, ἐνεργῇτε συμφώνως πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ καὶ ἔχετε ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ εἰρημένος Ἀνδρέας προσέφερε προλαβόντως ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Αὐτοκρατορίαν, λαμβάνει δὲ οὗτος μέρος καὶ εἰς τὰς καθ' ἕκαστον ἔτος ἐκστρατείας· ὡς ἐκ τούτου γὰρ μὴ ἐνοχλῆται καὶ καταπιέζεται αὐτός τε καὶ οἱ τέσσαρες ὑπηρεταὶ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν τελωνῶν καὶ εἰσπρακτόρων διὰ φόρον ἁλλοδαπῶν. Οὕτω γινώσκετε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον ἐμπιστεύεσθε.

Ἐγράφη τῇ ἐνάτῃ τοῦ μηνὸς Τζεμαζιελαχίρ τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα ὁκτὼ⁸.

Ἐκ τῆς ἐν τῇ περιφρουρήτῳ Κωνσταντινουπόλει ἔδρας.

Ἐλήφθη τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Σεβάλ, τοῦ τετιμημένου, τοῦ ἰδίου ἔτους⁹.

⁸) 30 Ἰουλίου 1677.

⁹) 17 Νοεμβρίου 1677.

7.

Κώδιξ 6ος σελ. 40. Ἀριθ. μεταφράσεως 896.

Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἱεροδίκην Χάνδακος.

Γενέσθω σοι γνωστόν, ἅμα τῇ λήψει τὰς αυτοκρατορικῆς μου ταύτης διαταγῆς, ὅτι τὸ ἐν τῷ Σαντζακίῳ Χάνδακος κείμενον Τέμενος μετὰ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ, κατακεχωρισμένον ἀντὶ καὶ ἑξακοσίων εἴκοσι πέντε ἄσπρων, καθὼς καὶ τὸ χωρίον Ἅγιο Ἀρχάγγελος, κατακεχωρισμένον ἀντὶ τριάνοντα μιᾶς χιλιάδων ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἐννέα ἄσπρων, εὐρίσκοντο προηγουμένως ὑπὸ τύπον τιμαρίου ἐπ' ὀνόματι τοῦ φόρου ὑποτελοῦς Ἀνδρέου. Ἐπειδὴ ὁμως εἰς τὸν ἐν λόγῳ φόρου ὑποτελῇ Ἀνδρέαν ἐξεχωρήθη τὸ ἐν τῇ νήσῳ Χίος χωρίον Χαροκοῖς, ἐκ τούτου, τροποποιηθείσης ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ μηνὸς Τζεμαζιουλεβέλ χίλια ὀγδοήκοντα ὀκτώ τῆς ἐν τῷ Νέῳ Βιβλίῳ τοῦ Κτηματολογίου ἐγγραφῆς διὰ χειρὸς τοῦ Βεζύρου μου Νισαντζή Ἀβδουραχμὴν Πασᾶ, ἐξεχωρήθησαν τὰ ὡς ἀνωτέρω ἀναφερόμενα χωρία ὑπὸ τύπον χασίων ἀντὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἑκατὸν χιλιάδων ἄσπρων εἰς τὸν ἐν τῇ φρουρᾷ τῶν Χανίων διατελοῦντα περιουσιατὸν Βεζύρην μου Ἀχμέτ Πασᾶν, οὗ διατηρήσαι ὁ Ὑψιστος αἰώνιος τὸ κλέος. Εἰς τοῦτον ἐχορηγήθη καὶ ἀντίγραφον τῆς γενομένης ἐκχωρήσεως.

Ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως ἀπὸ τῆς πρώτης Μαρτίου τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα ἐννέα ἀναλάβῃ ὁ ὡς εἴρηται ἐξοχώτατος Ἀχμέτ Πασᾶς τὰ χασία ταῦτα καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ὁ ἐκ μέρους του ἀποσταλεὶς Βοϊβόδας δυνηθῇ νὰ διαχειρίζεται ταῦτα, ἐξεδόθη τὸ παρὸν φερμάνιον μου.

Ἐντέλλομαι ὅπως, ἅμα τῇ λήψει τοῦ ἱεροῦ τούτου ὁρισμοῦ μου, ἐνεργῶν συμφώνως πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ διαλαμβανόμενα καὶ ἔχων ὑπ' ὄψιν σου ὅτι τὰ χωρία Τέμενος μετὰ τοῦ μετοχίου καὶ Ἅγιο Ἀρχάγγελος ἐξεχωρήθησαν ὡς χασία εἰς τὸν ὡς εἴρηται ἐξοχώτατον Πασᾶν, φροντίσης νὰ ἀναλάβῃ οὗτος ταῦτα καὶ προβῇ ὡς καὶ πρότερον εἰς τὴν εἰσπραξίν τῶν προσόδων ἀπὸ τὰ δημοτικὰ καὶ τοὺς ἀμπελῶνας, μὴ ἐπιτρέπων εἰς οὐδένα ἕξωθεν ἐπεμβάσεις καὶ ἐνοχλήσεις. Οὕτω γίνωσκε καὶ εἰς τὸ ἱερόν μου σύμβολον πίστευε.

Ἐγράφη τῇ δωδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς Ρετζέπ τοῦ σεβαστοῦ, τοῦ ἔτους χίλια ὀγδοήκοντα ὀκτώ. (1 Σεπτεμβρίου 1677).

Ἐκ τῆς ἐν τῇ περιφρουρήτῳ Κωνσταντινουπόλει ἑδρας.

Σημειώσεις: Συμπληρῶν τὰ ἐν σ. 413 γραφέντα περὶ τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος τοῦ Μπαρότσι σημειῶ, ὅτι τοῦτο ἀναφέρουν ὁ Μιχ. Τρούλινός, Ἱστορία τοῦ Πολέμου τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑνετῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Κρήτης, Ῥέθυμνον 1900, σ. 70, καὶ ὁ Ψιλάκης, Β', 328, ἀντλούντες ἐξ ἀγνώστων εἰς ἐμὲ πηγῶν.

Ν. Σ.